Pedagogická fakulta
Faculty of Education

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
University of South Bohemia in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Oddělení českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Choceňská mluva ve třech generacích

Vypracovala: Marie Černá

Vedoucí práce: PhDr. Štěpán Balík, Ph.D.

České Budějovice 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne …….

Marie Černá

Poděkování

V první řadě bych chtěla velmi poděkovat panu doktorovi Balíkovi za nekonečnou trpělivost, milý přístup, odborné rady a především čas, který mi věnoval. Dále bych ráda poděkovala všem svým respondentům. Mé díky patří také všem mým blízkým, kteří byli v poslední době nuceni poslouchat mé hořekování s rysy severovýchodočeské nářeční podskupiny.

Anotace

Cílem této dialektologické bakalářské práce je zjistit, zda se v běžné mluvě obyvatel Chocně objevují charakteristické rysy nářečí severovýchodočeské podskupiny.

Práce je rozdělena na dvě části, a je uvedena částí teoretickou. Část praktická se věnuje rozboru promluv, jež je proveden na základě nahrávek příslušníků tří generací (staré, střední a nejstarší). Tento nahraný materiál jsem rozebrala z hlediska fonetického, morfologického, syntaktického a lexikálního.

Annotation

The main aim of this dialectal bachelor thesis is to find out if characteristic features of specific dialectical group (severovychodoceska podskupina) are possible to find in ordinary language of native speakers, who come from Choceň. The work is divided into two parts and starts with theoretical part. The practical part is then focused on analysis of recordings of the dialectal speech. These recordings are made with three generations (old, middle and the youngest). The material is analysed from phonetic, morphological, syntactic and lexical point of view.

Obsah

Úvod ... 7
1 Obecné informace o Chocni ... 9
1.1 Historie Chocně ... 10
1.2 Choceňské památky ... 12
1.3 Významné osobnosti spojené s městem Choceň ... 13
1.4 Choceňská pověst ... 15
1.5 Obecné informace o dialektologii a nářečích ... 15
1.5.1 Dějiny české dialektologie ... 15
1.5.2 Dialektologie ... 17
1.5.3 Vznik a vývoj nářečí ... 18
1.5.4 Stírání českých nářečí ... 18
1.5.5 Hranice nářečí ... 18
1.5.6 Národní jazyk a nářečí ... 19
1.5.7 Nářečí a spisovný jazyk ... 19
1.5.8 Nespisovné útvary češtiny ... 20
1.6 Čtyři nářeční skupiny ... 21
1.6.1 Rozdělení nářečí ... 21
1.6.2 Charakteristika českých nářečí ... 22
1.7 Severovýchodočeská podskupina ... 23
1.7.1 Znaky severovýchodočeské podskupiny ... 24
1.7.2 Hláskoslovné změny ... 24
1.7.3 Tvaroslovné změny ... 25
1.7.4 Lexikální změny ... 25
1.7.5 Poznámky ke skladbě ... 25
1.7.6 Znaky okrajových úseků ... 26
1.8 Fáze dialektologického výzkumu ... 27
1.8.1 Fáze přípravná ... 27
1.8.2 Fáze realizační ... 28
1.8.3 Fáze analytická ... 29
2 Metodologie výzkumu ... 30
2.1 Fáze přípravná ... 30
2.2 Fáze poznávací ... 30
2.3 Fáze analytická ... 31
3 Nejstarší generace ... 32
3.1 Obecně český rozbor ... 33
3.1.1 Fonetický rozbor ... 33
3.1.2 Morfologický rozbor ... 35
3.2 Východočeské rysy odlišné od obecně české skupiny ... 35
3.2.1 Fonetický rozbor ... 35
3.2.2 Morfologický rozbor ... 37
3.2.3 Syntaktický rozbor ... 38
3.2.4 Lexikální část ... 40
3.3 Shrnutí ... 41
4 Střední generace ... 42
4.1 Obecně český rozbor ... 43
4.1.1 Fonetický rozbor ... 43
4.1.2 Morfologický rozbor ... 45

4.2 Východočeské rysy odlišné od obecně české skupiny 45
4.2.1 Fonetický rozbor 45
4.2.2 Morfologický rozbor 46
4.2.3 Syntaktický rozbor 46
4.2.4 Lexikální část 47
4.3 Shrnutí 48
5 Nejmladší generace 49
5.1 Obecně český rozbor 49
5.1.1 Fonetický rozbor 49
5.1.2 Morfologický rozbor 51
5.2 Východočeské rysy odlišné od obecně české skupiny 51
5.2.1 Fonetický rozbor 51
5.2.2 Morfologický rozbor 52
5.2.3 Syntaktická část 52
5.2.4 Lexikální rozbor 53
5.3 Shrnutí 54
Závěr 55
Zdroje 58

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala analýzu běžné mluvy ve východočeském městě Choceň. Toto téma mi přišlo zajímavé i z vzhledem k tomu, že ještě před pár lety jsem o tzv. východočeské podskupině ani neslyšela a na rozdíl od hanáckého či chodského nářečí jsem žádné z typických rysů neznala. Proto jsem často svého otce opravovala se slovy *„Viděl jsi kapry, ne kapři.“*, dědův *pan falář* se také neobešel bez poznámky *„Farář, dědo, farář!“*, a na mojí babičku, která mi nabízela *poliůku* jsem už jen rezignovaně hleděla. Různorodost, odlišnost, a hlavně to, že i ve mně toto nářečí zanechalo stopu a sama jej užívám, jsem si tedy uvědomila až po delším pobytu v jižních Čechách.

Mým cílem bylo zjistit, do jaké míry je Cuřínův výrok týkající se odumírání svébytných nářečních jazykových útvarů pravdivý (srov. Cuřín, 1964, s. 162). Jako nejlepší způsob výzkumu se mi jevil přímý kontakt s nářečím, proto jsem si vyhledala zástupce tří generací žijících v Chocni. Sama jsem některé informace doplnila na základě vlastních zkušeností a uvedla je jako "metodu přímého pozorování“. Do svého třígeneračního výzkumu jsem si vybrala sedm respondentů. Generaci nejstarší zastupuje jeden muž a dvě ženy. Všichni se narodili kolem roku 1925, jejich věk je tedy kolem devadesáti let. I střední generace je genderově vyvážena a mým respondentům je okolo padesáti let. Nejmladší generaci zastupují dvě třiadvacetileté dívky. Popis a dojmy z nahrávání jsem uvedla v praktické části. Rozhovory s respondenty jsem zaznamenala na diktafon a následně převedla do psané podoby pomocí fonetické transkripce. Podrobnější popis jsem pak opět uvedla do části praktické.

Práce je rozdělena na dvě části, a to na teoretickou a praktickou. V teoretické části jsem nejprve napsala informace o Chocni. Zmínila jsem její historii, kulturní památky a osobnosti, jejichž věhlas přesáhl rodnou kotlinu. Další oddíl tvoří informace o dialektologii, její historii, národním jazyce a jejich nespisovných formách. Dále navazuje kapitola, ve které jsem rozdělila nářečí, podrobněji popsala českou skupinu obecně a zevrubněji pak její východočeskou podskupinu. V závěru teoretické části udávám popis fází dialektologického výzkumu a rady, kterými by se měl dialektolog ve svém výzkumu řídit.

Část praktická je uvozena kapitolou metodologickou, ve které jsem popsala průběh svého dialektologického výzkumu. Popis jsem rozdělila do tří částí, a to na přípravnou, poznávací a analytickou. Přepsané nahrávky jsem následovně zanalyzovala z hlediska fonetického, morfologického, syntaktického a nakonec i lexikálního, a to u rysů východočeských i obecněčeských. Při zpracování těchto kapitol jsem se opírala především o publikaci *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*, napsanou Irenou Bogoczovou, dále pak o knihu *Nářečí na Vysokomýtsku od* Luďka Bachmanna a *České nářeční texty* Arnošta Lamprechta. Nápomocná mi byla i publikace Jaromíra Běliče*, Nástin české dialektologie*. Další zdroje jsem uvedla v bibliografii.

Přepis nahrávek uvádím v přílohách a audio záznam rozhovorů přikládám na CD disku.

Teoretická část

1 Obecné informace o Chocni

Choceň je městečko ve východních Čechách. Nachází se v Pardubickém kraji a leží nedaleko od Litomyšle či Vysokého Mýta.

Více než devítitisícové město je doslova protkané zelení, a ne náhodou je často označováno jako „park ve městě, město v parku“. Přírodní park Peliny, který se nachází na břehu Tiché Orlice, bychom mohli nazvat „plícemi města“. Tato přírodní rezervace oplývá mohutnými opukovými skálami a velmi bohatou faunou a flórou.

Do výčtu historických památek je nutné zařadit původně renesanční zámek, který byl rodem Kinských přestavěn do dnešní klasicistní podoby. K zámku pak patří rozsáhlý park v anglickém stylu, ve kterém je možné vidět mnoho vzácných a chráněných dřevin. Na Tyršově náměstí je k vidění novorenesanční radnice a mariánský sloup. Ve středu městečka je také kostel sv. Františka Serafínského. Za architektonicky cenné stavby jsou považovány i vily ve funkcionalistickém stylu, kterých je ve městě nespočet.

V roce 1945 byla vybudována tzv. Severní státní dráha a Choceň se stala velmi lehce dostupnou díky své poloze na trati Praha – Olomouc. Neopomenutelnou součástí města je i mnoho sportovišť a míst k volnočasovým aktivitám, a proto se město označuje jako „město sportu“ (Konárková, 2012)

Kulturní vyžití není příliš bohaté, přesto se během roku několik zajímavých událostí pořádá. Každé léto se například v choceňském parku Peliny koná Divadelní piknik, na kterém vystupují amatérské i profesionální soubory z Chocně a okolí. Za nejznámější soubor na Choceňsku je považován soubor Jirásek, který každoročně v období Velikonoc ztvárňuje pašijové hry. Dalším zdrojem kratochvílí je hudební festival Afrikafest, který je pořádán místními skauty a jehož výtěžek jde na pomoc Africe. Podobnou myšlenku má i charitativní ples Modrý bál, který se každoročně koná již dvanáct let. Dále se ve městě koná hudebně - taneční *Skorofestival*, na kterém se podílí žáci místní umělecké školy. Za nejbizarnější aktivitu považuji sportovně-společenskou událost *Autíčka*, při které každoročně účastníci čtyřiadvacet hodin běhají v zámeckém parku za svými auty na dálkové ovládání.

Nejen kulturou je člověk živ, proto na závěr výčtu místních aktivit uvedu, že město je známé především díky výrobě choceňského jogurtu a jiných mléčných výrobků.

1.1 Historie Chocně

„Jako hustou mlhou, tak nepronikneme nikdy úplně do nejstarší doby přechodného a později trvalého osídlení kotliny, v které se rozprostírá dnešní město Choceň, poněvadž není písemných dokladů a památek, které by přesně určovaly vznik první osady.“ (Kosina, 1940, s. 5)

Zájem panovníka Přemysla Otakara II. o scelování a koncentraci pozemkové držby se projevil ve 13. století také v Chocni. V jeho snažení pokračoval král Václav II., který daroval osadu Choceň s okolními místy zbraslavskému klášteru a vytvořil tak dominantu klášterní vrchnosti. Kolonizace, která probíhala na přelomu 13. a 14. století budováním hradů a menších tvrzí, byla urychlena vytvářením šlechtických panství. Po Hrabiších obsadili kraj páni ze Švábenic. Za nedlouho se k nim připojil rod Drslaviců, který se zasloužil o výstavbu hradů Potštejn a Litice. (Dvořák, 2000)

Mikuláš z rodu Půticů, který nechal vystavit hrad, ho však dlouho neubránil. Podlehl nájezdům vojska moravského markraběte Karla, později Karla IV. Událost je uvedena také v životopise Karla IV. slovy „Ačkoliv byl (hrad Potštejn) považován za nedobytný, přece jsem ho v devíti dnech dobyl a věž s pánem, majetníkem hradu, jsem strhl k zemi a také hradby a všechen hrad jsem srovnal se zemí.“ (Dvořák, 2000, s. 37) Panství Choceňské společně hradem Potštejn, který král nechal po své korunovaci opravit, bylo ve 14. století rozděleno mezi pány z Lichtenberka a pány z hradu Litice a Potštejna. (Dvořák, 2000)

Do podoby městečka se Choceň začala utvářet na počátku 15. století. Oblast kolem Tiché Orlice patřila k nejvzdálenějším místům nově vznikajícího města. Hrad, který byl jedním ze dvou hradů patřících k městečku, se nazýval Zítkov. V roce 1495 Vilém z Pernštejna koupil litickou část. Druhou polovinu v roce 1548 koupili bratři Jaroslav, Vojtěch a Vratislav z Pernštejna. Tak došlo ke spojení Chocně v rukou Pernštejnů. Po smrti dalšího z držitelů Chocně, Půty z Častolovic se Choceň stala z poloviny majetkem pánů z Kunštátu a z Poděbrad a z poloviny majetkem pánů

ze Žampachu. „V polovině 16. století dochází opět ke spojení obou částí Chocně v rukou pánů z Pernštejna a stává se součástí rozsáhlých držav na Pardubicku, v Rychnově, Liticích, Potštejně, Lanškrouně a Lanšperku.“ (*Choceň: Historie Chocně* [online]. [cit. 2015-06-08])

V roce 1539 dochází k požáru, který zapříčiní neopatrnost rychtáře Matěje Běstovského. Oheň se rychle šířil a zničil sladovnu, čtyřicet domů a polovinu masných krámů. K této nešťastné události došlo v době, kdy Vilém z Pernštejna postoupil půl panství Zdeňkovi ze Žampachu. Rod Pernštejnů byl s Chocní velmi provázán. Během historie získali Pernštejnští několikrát panství pod svou ochranu. K jednomu takovému návratu dochází po krátké vládě Zikmunda ze Šelmberka na Kosti a v Mrači, který zde nechává v polovině 16. století vystavět zámek. Zikmund se zasloužil o značný rozvoj choceňského panství. Podle Dvořáka se během jeho vlády rozšířila hodnota panství až na dvakrát. (Dvořák, 2000)

Pánové z Pernštejna však panství prodali. Kupcem se stal Hertvík Zejdlic ze Šenfeldu. I on má zásluhy na rozvoji města. Jeho snahy však přerušila druhá živelní pohroma v podobě ohně. Tentokrát byl katastrofický dopad rozsáhlejší než při prvním požáru. V roce 1602 došlo k velkému požáru, který zachvátil celé městečko. Stavení byla tehdy dřevěná, a proto neměla šanci vzdorovat pohromě. Mezi další majitele postupně se zotavujícího města patřili Albrecht z Valdštejna, Vincenc Mušinger z Grumperdorfu a poté jeho dědic Zikmund Kurz ze Senftenau.

Třicetiletá válka zanechala svůj drtivý dopad také na oblasti kolem městečka Choceň. Došlo ke zhoršení ekonomické situace celého panství. Byla zrušena někdejší privilegia a nastal úpadek živností a řemesel. Nesmělo se vařit pivo a byly zavedeny nové robotní povinnosti. Tuto temnou dobu završil další velký požár. Po válce se život vracel do pořádku velmi pomalu. Stagnaci způsobil především zmíněný požár, ze kterého se Choceňští dostávali těžko. V druhé polovině století se soustřeďovali především na zemědělskou výrobu. Prioritou pro ně bylo přežití. (Dvořák, 2000)

Na počátku 18. století získal panství hrabě Norbert Oktavián Kinský, který povolil ve městě trhy. V té době bylo městečko dřevěné a žilo v něm asi tisíc obyvatel. (Dvořák, 2000) „Během 18. století vzniká komplex architektonicky velmi cenných barokních staveb fary (1731), nového kostela (1732), kde je také obnovený

literátský kůr, budovy špitálu (1750) a zvonice. Dřevěná socha sv. Floriána je nahrazena mohutným barokním sloupem.“ (*Choceň: Historie Chocně* [online]. [cit. 2015-06-08])

Rod Kinských zůstal s Chocní navždy propojen, neboť v roce 1747, když byl Stefan Vilém Kinský povýšen do stanu říšského knížete, bylo panství s panstvím Rosice prohlášeno svěřenectvím v této knížecí linii rodu. Ať už byl panovníkem jakýkoliv z rodu Kinských, vždy se snažil o rozkvět města. Dařilo se především řemeslné výrobě, která má na Choceňsku vynikající tradici. (Dvořák, 2000)

V polovině 19. století nastal významný hospodářský rozvoj, a to díky výstavbě nových železničních tratí Praha – Olomouc. Tímto krokem se Choceň stala důležitou železniční křižovatkou. Nový hospodářský rozvoj oživil i místní vrstvy drobného řemeslnictva, kramářů a kupců, kteří po svém využili velké koncentrace lidí v bezprostředním okolí města. Hospodářský rozkvět za 1. republiky zastavila až 2. světová válka. Po válce zde vzkvétal zejména textilní průmysl (přádelny a tkalcovny bavlny) a také strojírenský průmysl. (*Choceň: Historie Chocně* [online]. [cit. 2015-06-08])

1.2 Choceňské památky

Kostel svatého Františka Serafínského

První zpráva o založení kostela je z roku 1602. Jelikož se jednalo o kostelík dřevěný, byl v roce 1659 zničen velkým požárem. Díky podpoře hraběte Kinského se v letech 1729–1733 Choceň dočká svého prvního zděného kostela. Výzdoba interiéru a oltářní obraz bývají připisovány Petru Brandlovi. U kostela je k vidění i barokní zvonice z let 1702–1703. (Konárková, 2012)

Choceňský zámek

Choceňský zámeček se tyčí na levém břehu Tiché Orlice. Zikmund ze Šelmberka na Kosti a v Mračí dal v roce 1562 vzniknout renesančnímu objektu. Po útrapách třicetileté války a po požáru v roce 1829 dostává budova klasicistní podobu, kterou má dodnes. Roku 1850 je dokončeno východní křídlo zámku, kde byla vybudována pseudogotická kaple Nanebevzetí Panny Marie. Panství v běhu historie patřilo pěti rodům, a to Hrabišicům, Mikuláši z Potštejna, Pernštejnům, Zejdlicům ze Šenfeldu a nakonec Kinským ze Vchynic a Tetova. (Konárková, 2012)

V dnešní době je objekt majetkem města a sídlí v něm Orlické muzeum, Základní umělecká škola a Zámecké knihkupectví. V Orlickém muzeu, založeném choceňským učitelem Karlem Prudičem, se často pořádají výstavy, koncerty a přednášky, ale najdou se zde i zajímavé exponáty. Za zmínku stojí například Melantrichova bible z roku 1577, jež patří k nejvýznamnějším v renesančních Čechách. Unikátní je i truhla z roku 1621, která patřila Albrechtu z Valdštejna. (Konárková, 2012)

Budova radnice

Dnešní podobu novorenesanční radnice najdeme na místě, kde kdysi stávala dřevěná rychta, která několikrát vyhořela. Výstavba byla dokončena roku 1880 a budova již neprošla velkými změnami. (Konárková, 2012)

Mariánský sloup

Barokní dvanáct metrů vysoký mariánský sloup byl postaven roku 1760. Na spodní části najdeme sochu sv. Václava, sv. Ludmily a sv. Floriána a na vrcholu pak sochu Panny Marie. (Konárková, 2012)

1.3 Významné osobnosti spojené s městem Choceň

Ladislav Kořínek - Brom (1908-1969)

Ladislav Kořínek-Brom se narodil 16. 4. 1908 v Chocni. Byl českým hercem, scénáristou, producentem a režisérem. Mezi jeho nejznámější režijní práce patří filmy *U pokladny stál, Kariéra matky Lízalky, Klapzubova jedenáctka, Ulice zpívá* a další. Ladislav Brom žil několik let v Africe, o které natočil řadu filmů a seriál *Africká Odyssea*, který byl vysílán ve Francii, USA, Kanadě a Japonsku. Do kruhu jeho přátel patřila L. Baarová, E. Hemingway i francouzský básník J. Prévetr. Brom pak nějaký čas pobýval v USA a Kanadě a roku 1968 dostal povolení k návratu do Československa. Při cestě domů však tragicky zahynul. (Konárková, 2012)

Jan Honsa (1876–1937)

Malíř, který studoval u profesora Mařáka. Do výčtu jeho spolužáků, dalších impresionistů, patří např. Antonín Slavíček či Otakar Lebeda. Jeho práci je možné najít i v Národní galerii v Praze. (Konárková, 2012)

Monika Načeva (*1966)

Choceňská rodačka, zpěvačka a herečka. Její hudební tvorba je spjata i se spisovatelem a představitelem českého undergroundu Jáchymem Topolem. Jako filmovou herečku ji bylo možné vidět pouze v menších rolích, a to například ve filmech Kouř, Mazaný Filip a dalších. Její kariéra je více spjata s prkny divadelními. Spolupracuje především s Divadlem Sklep či HaDivadlem. (*Česko-Slovenská filmová databáze: Monika Načeva* [online]. [cit. 2015-06-08].)

Čeněk Mužík (1906–1988)

Litomyšlský rodák, architekt, který v Chocni vyrůstá a následovně v ní i tvoří. Do města vnáší ducha moderní architektury a v Chocni staví několik funkcionalistických vil. Jeho stavby jsou k spatření i ve Vysokém Mýtě, Hradci Králové či Polici nad Metují. (Konárková, 2012)

Josef Lux (1956 – 1999)

Byl českým politikem 90. let 20. století. Ačkoli se v Chocni nenarodil, více jak dvacet let v ní se svou rodinou žil. Po těžké nemoci zemřel v americkém Seattlu a je pochován na Hemžích u Chocně. (*Nadační fond Josefa Luxe: Josef Lux* [online]. [cit. 2015-06-08])

Vladimír Mikeš (*1927)

Choceňský rodák vystudoval bohemistiku, romanistiku a srovnávací literaturu na FF UK u Václava Černého. Od roku 1992 učil na pražské DAMU a v letech 1997–2000 byl jejím děkanem. V současné době na divadelní fakultě přednáší a věnuje se také překladatelské činnosti. (*Slovník české literatury: Vladimír Mikeš* [online]. [cit. 2015-06-08])

1.4 Choceňská pověst

Jak lípy zachránily Choceň

Cestou od Chocně k Hemžím stojí odedávna alej starých lip, které prý v době sedmileté války zachránily město před nájezdem pruských vojsk. V pověsti se traduje, že silná pruská armáda obléhala Olomouc, ale po zásahu generála Laudona jí byla zničena, a proto se Prusové dali na ústup směrem do Čech. Před vpádem do Chocně byla prý vyslána hlídka, která se vrátila se zprávou, že za Chocní k Hemžím je velké císařské vojsko. Ve skutečnosti to však bylo jen pár vojáků. Jejich velitel použil lsti, jelikož věděl, že by se tak velkému vojsku neubránil. Na hemžském kopci tehdy rostly asi dvacet let staré lípy. Těm nechal velitel ořezat větve a nastrkal je do země, až z toho byla houština. Místním pak nakázal, aby kolem lip chodili sem a tam. To byl důvod, proč Prusové lípy považovali za obrovské vojsko a Chocni se raději vyhnuli. Lípy stojí na cestě k Hemžím dodnes. (Meduna, 2002, s. 38)

1.5 Obecné informace o dialektologii a nářečích

1.5.1 Dějiny české dialektologie

Cuřín (1964, s. 158) ve své publikaci *Vývoj českého jazyka a dialektologie* uvádí, že dialektologie se jako samostatná disciplína začala utvářet teprve v polovině 19. století. Výjimkou je italský básník Dante Alighieri, který ve 14. století prostudoval všech čtrnáct italských dialektů nebo český lingvista Jan Blahoslav, který ve své knize *Gramatika Česká* (16. století) okrajově zmiňuje český, slovenský a polský dialekt. (Bogoczová, 2012, s. 116)

Počátky české dialektologie jsou spojovány s A. V. Šemberou, který se zaměřuje na česká a slovenská nářečí a dá tak vzniknout studii *Základová dialektologie československá* (Vídeň, 1864). Bělič (1972, s. 333) však udává, že studie mají z větší části pouze historickou cenu a to jako dílo průkopnické. Mnoho údajů považuje za nepřesné. Jen některé, které měl Šembera například z rodného Vysokomýtska a nebo i materiály, které získal cestami po Moravě, prý postihují skutečnost. Studiu dialektů v jistém smyslu předcházela literární tvorba, která respektovala nářeční mluvu postav. Důvodem bylo zdůraznění autenticity románových či povídkových příběhů a jejich

postav. „Jednalo se o díla Boženy Němcové, Gabriely Preissové, Karolíny Světlé, Karla Václava Raise, Aloise Jiráska aj.“ (Bogoczová, 2012, s. 119)

Irena Bogoczová (2012, s. 120) dále udává, že na A. V. Šemberu později navázal jeho student František Bartoš, který se zaměřil pouze na dialekt moravský a slezský. Následně byla vydána dvoudílnou studii *Dialektologie moravská* (Brno, 1886 a 1895), kterou později doplnil *Dialektologickým slovníkem moravským* (Praha, 1906). Zprvu se dialektologové snažili pouze o shromažďování materiálu. Koncem 19. století však přistoupili i k jeho analýze a výkladu. Za významný mezník vývoje české dialektologie lze pokládat rok 1895, kdy se konala slavná Národopisná výstava československá. K této příležitosti Vavřinec Josef Dušek zpracoval návod ke sbírání nářečního materiálu a také představil první *Dialektologickou mapu Čech*. V publikaci je také zmínka o nedostatcích tehdejších dialektologických studií. Tvrdí, že výzkum byl omezen pouze na vesnice a byl také znevýhodněn estetizujícím přístupem k jazykovému materiálu. „Na dialektismy se tenkrát pohlíželo jako na zlozvyk, který je třeba vymýtit.“ (Bogoczová, 2012, s. 123) Důležitou roli ve 30. letech sehrála tzv. „brněnská škola“, která byla spjatá se jmény Bohuslav Havránek a František Trávníček. K této době se váže také např. František Svěrák (Boskovické nářečí, 1941; Svatobořické nářečí 1951), Arnošt Lamprecht (Středoopavské nářečí, 1953) a Jaromír Bělič. (Cuřín, 1964, s. 158)

Další etapa poválečné dialektologie začala přípravou Dotazníku pro výzkum českých nářečí a zahájením výzkumu, který trval do roku 1972. Tento výzkum se zaměřoval převážně na: jazykový dopad osidlovaných oblastí poválečné republiky, mluvený jazyk, a to včetně obecné češtiny, interdialektů, městské mluvy, onomastiky a toponomastiky. (Bogozcová, 2012, s. 124) Z těchto pramenů později vznikl *Český jazykový atlas, na* kterém spolupracují Jan Balhar a kolektiv. Z čistě dialektologického hlediska je nutné vyzdvihnout především tyto práce: *Vývoj českého jazyka a dialektologie* (1964, 1977) od Františka Cuřína, *Nástin české dialektologie* (1972) od Jaromíra Běliče a čítanku *České nářeční texty* (1976), kterou redigoval Arnošt Lamprecht. Středisko současné dialektologie se nachází v Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, který se nachází v Brně. Z větších projektů ústavu by bylo dobré uvést například edici posledního, šestého dílu *Českého jazykového atlasu,* zpracování *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku,* publikaci *Slovník nářečí českého jazyka* a také účast na mezinárodních atlasech. (Bogoczová, 2012, s. 125)

1.5.2 Dialektologie

„Slovo dialekt pochází z řečtiny, kde „diálektos“ znamenalo způsob mluvení, řeči. Odtud také vzniká český ekvivalent nářečí.“ (Bogoczová, 2012, s. 106) „Dialektologie je odvětví jazykovědy, které se zabývá studiem nářečí a dialektů.“ (Cuřín, 1964, s. 157) Je to věda, která zkoumá teritoriální dialekty jazyka, územní nářečí, nadnářeční skupiny, podskupiny a nářeční typy. „Dialektologie přináší tedy cenný materiál pro historickou mluvnici a umožňuje i odhalit tendence dalšího vývoje jazyka.“ (Cuřín, 1964, s. 169) Do zájmu zkoumání však nepatří sociální dialekty (slang, argot). O ty se spíše zajímá stylistika či lexikologie.

Bogoczová (2012, s. 106) uvádí, že dialekty bývají občas pojmenovány názvy etnickými (chodský, valašský), ale nejčastěji zeměpisnými (prachatický, středomoravský). Často se setkáme i s přezdívkami, které jsou odvozené od uživatelů nářečí (peťácké nářečí). „Dialekty jsou ohraničeny svazkem izoglos, tedy čar na mapě oddělující místa s výskytem určitého jazykového jevu od území, kde se vyskytuje jev odlišný.“ (Bogoczová, 2012, s. 108) Ty můžeme chápat jako překážky geofyzikálního rázu (pohoří, bažiny, řeky), ale také jako správní, politické či církevní bariéry.

Bogoczová (2012, s. 41) zmiňuje, že každé nářečí má své centrum a periferii. Hovoří také o tzv. *vlnové teorii*. Inovační změny provedené v centru se do okolí šíří jako vlny na hladině od místa, kam je hozený kámen. Vlny jsou zřetelné ve středu kruhu a později slábnou. Změny, které jsou provedeny v centru, k okraji často nedosáhnou, a proto jsou rysy v těchto místech archaičtější.

Dialektologie se nejčastěji studuje společně s historickou mluvnicí. To je poměrně logické, protože dialekty uchovávají právě starší jazykové jevy. K dialektologii má také blízko nauka o původu slov, tedy etymologie, a stejně tak i fonetika a fonologie českého jazyka. (Bogoczová, 2012, s. 111)

„Dialektologie je vědní disciplína a jako taková má pochopitelně své metody. Podle toho, co konkrétně zkoumá a které hledisko při tom upřednostňuje, se dělí na jednotlivé typy.“ (Bogoczová, 2012, s. 111)

- Dialektologie synchronní – deskriptivní, popisuje jeden časový úsek, určitou situaci.
- Dialektologie diachronní – historická, která se zajímá o vývoj nářečí.
- Dialektologie komparativní – srovnává s jinými útvary jazyka.
- Dialektologie typologická – poukazuje na typologické rozdíly dialektů.
- Dialektologie urbánní – soustředí se na mluvu měst.

1.5.3 Vznik a vývoj nářečí

Podle Curína (1964, s. 161) nářeční různorodost sahá svými kořeny daleko do minulosti. Tato diferencovanost jazyka je důsledkem společenského vývoje za feudalismu. „Slovanské kmeny žijící na našem území v období předfeudálním, např. Čechové, Děčané, Doudlebi, Lemuzi, Litoměčici, Lučané, Pšované, Zličané atd., mluvily pravděpodobně kmenovými nářečími. Tato kmenová nářečí se v souvislosti s formováním české národnosti sjednotila v společný jazyk národnosti, na celém území víceméně jednotný.“ (Curín, 1964, s. 161) Utváření místních nářečí bylo dovršeno teprve v době pobělohorské. Díky silnému vlivu pražského centra je hranice dnešních českých nářečí těžko postižitelná. Toto ovšem neplatí na Moravě. (Curín, 1964, s. 162)

1.5.4 Stírání českých nářečí

„V souvislosti s likvidací feudalismu a s formováním novodobého českého národa se přestali působit činitelé, kteří utváření místních nářečí podmiňovali.“ (Curín, 1964, s. 162) Nářeční rozdíly se proto působením spisovného jazyka začaly stírat. Díky rozdílu měst a vesnic byl tento proces velmi pozvolný. V posledních desetiletích však nářečí jako svébytné útvary spíše odumírají. (Curín, 1964, s. 162)

1.5.5 Hranice nářečí

Znaky daného nářečí nemají stejný zeměpisný rozsah. „Většinou se hranice jevů kříží, sbíhají, oddalují.“ (Curín, 1964, s. 162) Území, na kterém můžeme najít všechny znaky daného nářečí, nazýváme „jádro dialektu“. Velmi často se setkáváme s tzv. „přechodnými pásy“, kde dochází k plynulému přechodu z jednoho nářečí do druhého. Hranice mezi nářečími tedy nebývají často tak ostré. V případě, že se v nářečí vyskytují znaky jiného nářečí, rozlišujeme je na:

nářečí přechodová – „O takových oblastech hovoříme i v hraničních oblastech, kde se stýkají dva, u hranic s Polskem a Slovenskem dokonce tři příbuzné jazyky.“ (Holub, 1996, s. 13)

nářečí smíšená – Bělič (1972, s. 19) se zmiňuje o tzv. polsko-českém smíšeném pruhu. Jedná se o území, na kterém se střetly vlny národního hnutí, polského i českého.

1.5.6 Národní jazyk a nářečí

„Jazyk patří k základním znakům národa.“ (Bogoczová, 2012, s. 18) František Cuřín (1964, s. 164) uvádí, že uživatelé každého nářečí se cítí být součástí národa a v jeho rámci se rozvíjí. Nářečí pak pociťují jako jednu z podob, změn národního jazyka. Cuřín také odpovídá na otázku, jaký je vztah mezi nářečím a jazykem. „Jazyk slouží jako nástroj dorozumívání všem příslušníkům daného společenství (národnost – jazyk národnosti, národ – národní jazyk) ve všech oblastech lidské činnosti. Nářečí slouží pouze části daného společenství, a to jen v oblasti běžného denního styku.“ (Cuřín, 1964, s. 159) Bělič (1972, s. 9) dodává, že: „Shody vcelku naprosto převažují, proto se příslušníci různých nářečí při vzájemném styku většinou bez zvláštních potíží mohou dorozumět, i když každý mluví svým rodným nářečím.“

1.5.7 Nářečí a spisovný jazyk

„Spisovná čeština je kodifikovaný útvar českého národního jazyka, který plní národně reprezentativní funkci. Jde o soustavu pravidel, jejichž dodržování je v určité komunikaci závazné. Přechodný prostor mezi spisovným a nespisovným jazykem vyplňuje hovorová čeština.“ (Hugo, 2009, s. 10) Bogozcová (2012, s. 20) uvádí, že spisovná čeština má podobu psanou i mluvenou. Cuřín (1964, s. 160) dodává, že mezi nářečím a spisovným jazykem je vztah velmi úzký. Spisovný jazyk vznikal z nářečního základu té oblasti, kde bylo politické, kulturní nebo hospodářské centrum. Základem spisovné češtiny se stalo středočeské nářečí, kterým se mluvilo v Praze a okolí. Přestože si spisovná čeština uchovala v určitých rysech svůj středočeský ráz dodnes, neměli bychom ji ale s dnešním středočeským nářečím ztotožňovat.

1.5.8 Nespisovné útvary češtiny

Obecná čeština

„Teritoriálně omezený nespisovný jazykový útvar se označuje jako nářečí. Pojem nářečí se někdy používá zejména pro malé oblasti, na větším území, kde se drobné rozdíly vyrovnávají, vzniká tzv. interdialekt. Ze středočeského interdialektu v minulosti vznikla dnešní spisovná čeština. Nejvýznamnějším interdialektem je obecná čeština, která je dnes v neoficiálních projevech používaná na celém území Čech a značné části Moravy.“ (Hugo, 2009, s. 11)

„Neopominutelnou součástí nespisovného jazyka jsou sociolekty.“ (Bogoczová, 2012, s. 23.) Dále uvádí, že jejich uživatelé se mohou lišit místem bydliště, ale hlavně odlišným společenským postavením. „Sociolekt jako jazyk určité sociální skupiny se od národního jazyka odlišuje převážně slovní zásobou, frazeologií a sémantickými dominantami.“ (Hugo, 2009, s. 11) Mezi sociolekty tedy zařazujeme žargon, slang, argot a profesní mluvu. (Hugo, 2009, s. 11)

Žargon

„(…) se většinou chápe jako synonymum slangu, popř. i argotu nebo profesní mluvy.“ (Hugo, 2009, s. 13) Mnozí slovanští jazykovědci si termín žargon oblíbili a užívají jej pro označení skupinové mluvy různého druhu – od spojení typu kriminální žargon, vězeňský žargon, přes žargon různých profesí, až po spojení jako sportovní žargon nebo žargon mládeže. (Hugo, 2009, s. 13)

Argot

„Někdy je používán pro označení jazyka lidí z určitého sociálního nebo pracovního prostřední (např. argot umělců, sportovců, vojáků apod.), častěji se však chápe v užším slova smyslu jako mluva vyřazených společenských vrstev (zlodějů, pašeráků, bezdomovců, podvodníků, vyděračů, zabijáků apod.).“ (Hugo, 2009, s. 13) Cuřín (1964, s. 165) uvádí, že cílem užívání argotu je utajit obsah promluvy před nečleny určité sociální skupiny.

Slang

„Bývá v širším slova smyslu chápán jako mluva lidí stejného zájmového nebo pracovního prostředí, v užším slova smyslu lidí spjatých stejným zájmem.“ (Hugo, 2009, s. 13)

Profesní mluva

„Je vlastní představitelům určitých profesí, řemesel a výrobních odvětví. Profesionalismy vznikají z nutnosti speciálně nazvat určitý pojem, pro který v jazyce neexistuje terminologické označení.“ (Hugo, 2009, s. 12)

1.6 Čtyři nářeční skupiny

Na dialektologické mapě jsou zřetelně odlišeny čtyři základní skupiny. Při jejich rozdělení jsem se opírala o publikaci Ireny Bogoczové (2012). Bogoczová (2012, s. 62) uvádí, že čtyři nářeční skupiny jsou větší celek, který se skládá z dílčích podskupin, okrajových úseků a jednotlivých dialektů. Všechna tato dílčí a lokální nářečí mají své idvividuální odlišnosti, základní znaky jsou však stejné.

1.6.1 Rozdělení nářečí

Nářečí české v užším smyslu:

a) podskupina středočeská (vyděluje se úsek lounský, popř. lounsko-litoměřický),
b) podskupina jihozápadočeská (tato jinak se dále dělí na část západní a východní; z části západní se vyčleňuje úsek manětínský, stříbrský a domažlický (chodský), z časti jižní doudlebský a prachatický),
c) podskupina severovýchodočeská (úsek podještecký a podkrkonošský, úsek náchodský, východolitomyšlský a svitavsko-lanškrounský),
d) podskupina jihovýchodočeské (českomoravská).

Nářečí středomoravské

a) nářeční podskupina centrální,
b) nářeční podskupina jižní (vyděluje se úsek horský, letovicko-boskovský, židlochovický a znojemský),

c) nářeční skupina východní (dělí se na úsek severní, přerovsko-kojetínský a na úsek jižní, slavkovsko-bučovický, patří sem i úsek čuhácký),
d) nářeční podskupina západní (úsek zábřežský, kunštátský a budějovický).

Nářečí východomoravské

a) nářeční podskupina severní/valašská,
b) nářeční podskupina jižní/slovácká,
c) západní úseky (hranický, kelečský, dolský),
d) jihovýchodní úsek kopaničářský.

Nářečí slezské

a) podskupina východní (ostravská),
b) podskupina (opavská),
c) podskupina jižní (frenštátské nářečí),
d) nářečí slezskopolské (Těšínsko).

1.6.2 Charakteristika českých nářečí

Nářečí v Čechách a na západní Moravě, tedy nářečí česká, netvoří jednotný celek. „Hranice diferenčních znaků jsou tu velmi plynulé a často se se tyto znaky vyskytují jen u starší generace. Proto je obraz hranic mezi českými nářečími mnohem matnější než v nářečích hanáckých, lašských moravskoslezských.“ (Cuřín, 1964, s. 175)

Stejně jako u rozdělení nářečí vycházím z publikace od Ireny Bogoczové (2012, s. 64 – 65), ale některé informace doplňuji z knihy *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. (Cuřín, 1964, s. 176)

Hláskoslovné změny

- diftong *ej* za *ý/í: mlejn, prej, tejden, zejtra*
- diftong *ou* za starší *ú*: s *toudlectou tetou, jednou kousek*
- *í* vzniklé úžením ze staršího *é*: mlíko
- skupina *šť* za starší *šč*: *šťas(t)nej, šťerk, zašťekat*

- časté změny sykavek *s, z, ž, č* na *c, dz, č, dž* zejména po *n* a *ň*: *žencká, menčí, jendže*
- protetické v před *o*-, např. *voko, vokno, voheň* (pouze na Doudlebsku v jižních Čechách se používá *o*-, např. *orat, oheň)*
- vynechání hlásek v proudu řeči: *eště*
- samohláska *e* je použita za starší *a*, např. *Jeňík*
- tvrdé souhlásky *t, d, n před e*, např. *vedete, nesete*
- skupina *sh* se vyslovuje *sch*: na *schledanou, schořet, schňilí*

Tvaroslovné změny

- Použití koncovky *(e/a)ma* v množném čísel všech mluvnických jmen: s *malejma ďetma, s ťema vostatníma učitelama, s cizejma filmama,*
- koncové *-jc* je použito u 2. stupně příslovcí: *dolejc, častějc,*
- sjednocené tvary v prvním pádu množného čísla u adjektivního skloňování, např. *heskí hoši, heskí ženskí, pjekní koťata,*
- sloveso „být“ se objevuje ve druhé osobě jednotného čísla ve tvaru „seš“,
- ve 3. osobě množného čísla se používá koncovka *-aj, -ej*, např. *voňi dávaj, házej, umňej* atd., výjimkou je jihozápadočeská podskupina (*voni hází, umí*)
- příčestí minulé se po souhlásce často používá bez koncového *-l* , např. *von to přines, utek, zamet,*
- vyrovnání koncovky *-í v* G, D a L sg. fem. adjektiv a rodových zájmen (o tí škole).

1.7 Severovýchodočeská podskupina

Severovýchodočeská podskupina plynule navazuje na oblast středočeskou. Zaujímá zhruba území Boleslavska, Nymburska, Chrudimska, Jičínska, Hradecka, Náchodska, Rychnovska a Litomyšlska. „Hranice mezi nářečími středočeskými a východočeskými jde přibližně východně od čáry Mnichovo Hradiště, Nymburk, Poděbrady a Havlíčkův Brod.“ (Cuřín, 1964, s. 177) Z okrajových částí je významnější

severní úsek (podkrkonošský a podještědský) a východní (litomyšlský). (Lamprecht, 1976, s. 89)

Nářečí na Vysokomýtsku, kam patří i město Choceň, má v odborné literatuře zcela zvláštní místo. Bylo totiž zpracováno jako jedno z prvních samými zakladateli naší dialektologie, rodáky A. V. Šemberou a J. Jirečkou. Nejranější popis místního jazyka podal A. V. Šembera v monografii *Vysoké Mýto, královské věnné město v Čechách* (1845), poté i v *Dějinách řeči a literatury československé* (1858) a především v publikaci *Základy dialektologie československé* (1864). Systematicky jej pak zpracovává J. Jirečka, a to už v samostatné studii *Podřečí východních Čech* (1863). Přehled některých jazykových jevů sestavil E. Škorpil a B. Havránek jej užil v syntéze pro *Nářečí česká* (1934). Za zmínku stojí také publikace S. Utěšného *Nářečí přechodného pásu česko-moravského* (1960). (Bachmann, 2001, s. 16)

1.7.1 Znaky severovýchodočeské podskupiny

Opět vycházím z publikací Lamprechta (1976, s. 89 – 90), Bogoczové (2012, s. 67 – 68) a *Nástinu české dialektologie* (Bělič, 1972, s. 230 – 235). Pokud je tomu jinak, uvádím v citacích.

1.7.2 Hláskoslovné změny

- použití *ej* místo *í ve* větším rozsahu než ve středočeském nářečí,
- obouretná výslovnost hlásky *v*, zejména na konci slabiky, před souhláskou nebo na konci slova: *praụda, mrkeụ, zroụna,*
- častá je i tendence krátit samohlásky *í a ú,* zvláště ve slovotvorných příponách a v v koncovkách jmen, např. *košik, rohlik,* méně často se tento jev objeví na konci přídavných jmen, např. *hodni*
- vynechání v před měkčím *e (ě)*: *hjezda, zjedavej, kjet,*
- dloužení samohlásek *e* a o *v* přízvučné slabice u dvouslabičných substantiv,
- místy (např. v úseku východolitomyšlském) depalatalizovaná retnice ve slovech typu *pet* „pět“, *pena, pekná*,
- místy zdvojené souhlásky, zvlášť *n: zavřennej,* často v *nn* přechází skupina *dn: to seš honnej*,

- vynechávání náslovných souhlásek a neslabičných předložek*: šla doktoroj*,
- výskyt tzv. vkladného *-j* (*sejďet, lejžet*).

1.7.3 Tvaroslovné změny

- v dativu a lokativu jednotného čísla se používá koncovka *-oj*, např. k *bratroj*, *mužoj, psoj, doktoroj*,
- často se také objevuje nominativ v platnosti akuzativu u mužských substantiv životných, např. *„Já jsem hoši nechtěla.“*, jde o společný rys se středočeskou podskupinou,
- skloňování typu *hoši, hošú, hošúm, hošma, kluci, klucú, klucúm, klucima*,
- v 7. pádu měkkých podstatných jmen ženského rodu má koncovku *-ej (nedělej, Marušej, vobručej),*
- charakteristické pro severovýchodočeskou skupinu jsou i tvary osobních a rodinných jmen *(Pepik Matějcu, Franta Šolcu)*, 3. p rodinných jmen má koncovku *-om (jedu k Čihákom, Novákom),* podobně je tomu i v jihozápadočeské podskupině,
- vyrovnání koncovky *-ej ve* 2., 3. a 6. pádu přídavných jmen a rodových zájmen,
- koncovka *-oj*, *-aj* je užita ve 3. os. pl. u sloves 4. a 5. třídy (*oni tak choděj*).

1.7.4 Lexikální změny

- v řadě lexikálních odchylek se objevují slova jako: *přístodůlek* (část stodoly vedle mlatu), *vočepek* (část koženého spojení u cepu), *třinoška* (podstavec na plechy na pečení), *fofr* (mlýnek na čištění obilí) a *krumpolec* (dřevo na zavěšení zabitého vepře) (Bachmann, 2001, s. 131)
- časté je použití přípony *-isko* za *-ště, strnišťe - strňisko* (Bachmann, 2001, s. 16)

1.7.5 Poznámky ke skladbě

V této části jsem čerpala z knihy *Nářečí na Vysokomýtsku*, napsané Luďkem Bachmannem (2001, s. 113 – 117). S mnohými jevy jsem se setkala pouze u starších generací, ale některé znaky jsou stále živé.

- typickým prvkem je vyjádření činného rodu slovesného tvary pasivními *(No staf se tam, ale vona bude asi vodejdutá. Bil sotva přijdutej. Bil to hoch ze školi vijdutej),*
- nezřídka dochází k narušení větné závislosti, např. *Koukne z vokna a vono leje*. **x** *Koukne z okna, aby zjistil jak je venku*.,
- genitiv partitivní se užívá k vyjádření míry, např. *Dalas tam soli? Dám ti medu!*,
- při určování místa se nezřídka užívá předložky „na“, především u toponym, např. na *Vraclav, na Řepníkách, na Podole,*
- namísto adverbií „horem“ a „dolem“ se užívají výrazy „húrou“ a „dúlou“ nebo po *húře* a po *dúle*, např. *Voňi šli húrou, tak mi pújdem dúlou.,*
- vyskytuje se i vazba se šestým pádem ve frazeologii „dělat vo“, namísto „dělat na“ např. *Dělaj vo řepě. Ďála vo tom celou noc.,*
- u určení času se často setkáme s předložkou „vo“, např. *vo hodiňe, Vloni vo ťechle dobách už bil sňích.*

1.7.6 Znaky okrajových úseků

Podkrkonoší

- důsledné užití průvodního vokálu u slabikotvorného *r, l* (Janečková, Holub, 1993, s. 64),
- v původní slabice je to: *h**e**r(d)lička, deržet,*
- v nepůvodní je to: u l-ového participia: *řekel, vedel,*
- ve slově: *vevrka*, *čiprná* je rudukce *e*,
- změna souhláskové skupiny *dl* v *ll (polle, sňelli, sella),*
- velmi často je zachován infinitiv *-ť,* např. *prosiť, vypravovať, mejť,*
- stejně jako v Kladsku bývá zachována stará délka v dvojslabičných slovech, např. *kúsa, rúsa, tíle.*

Náchodsko

- delší krajová délka vokálu, zejména v příčestí minulém: *sík – síkli.* (Janečková, Holub, 1993, s. 64), rys je možné najít i v podskupině jihozápadočeské,

Kladsko

- častější užití obouretného *u̯, a* to mezi samohláskami *(kra u̯a) i* po souhlásce *(s u̯atei).* (Janečková, Holub, 1993, s. 64),

Litomyšlsko

- ztráta jotace po retnicích (*meli, pet, f troube, na strope*), (tzv. petácké nářečí).

1.8 Fáze dialektologického výzkumu

Fáze dialektologického výzkumu, jehož výsledkem je např. celonárodní jazykový atlas, trvá obvykle několik desítek let. Za tu dobu se může změnit:

- složení výzkumného týmu,
- technika sběru i vyhodnocení materiálu,
- vlastní dialekt. (Bogoczová, 2012, s. 131)

„Každý, kdo se pouští do takového výzkumu, musí počítat s tím, že lidský faktor někdy selže a že technický pokrok je nezadržitelný. Často se bohužel stává, že se vedoucí nebo někteří členové týmu vydání atlasu nedožijí a že jejich úlohu převezmou další osoby, které na to musí být s dostatečným předstihem náležitě připraveny.“ (Bogoczová, 2012, s. 131) Dodává však, že si je vědoma toho, že publikace slouží primárně k potřebě studentů bohemistiky.

Bogoczová (2012, s. 132) popisuje 3 fáze výzkumu:

- přípravná,
- poznávací/empirická,
- analytická a prezentační.

1.8.1 Fáze přípravná

Předmět výzkumu, např. konkrétní jazykové společenství, není beztvarou masou a často se stává, že narazí na určité proměnné znaky (pohlaví, věk, vzdělanost), jež tuto „masu“ diferencují. Vzhledem k tomu, že výzkumník nikdy nepracuje s celou populací,

ale pouze s jejím zlomkem, pozornost by měl zaměřit na reprezentativní část populace. „Vzorek bude např. zahrnovat v rovnoměrném počtu muže i ženy, příslušníky nejstarší, střední i nejmladší generace, osoby se základním, středním či vysokoškolským vzděláním, dále zástupce různých profesí, obyvatele měst a venkovských sídel atd.“ (Bogoczová, 2012, s. 132)

Bogoczová (2012, s. 133) také vysvětluje důležitost předvýzkumu, tedy testu výzkumných nástrojů (dotazník, metoda dotazování). Tvrdí, že tato fáze výzkumu je nesmírně důležitá, protože odhalí jeho nedostatky. Díky předvýzkumu se můžeme vyvarovat nevhodnému pořadí dotazů, překážek technického rázu nebo příliš velké časové náročnosti. (Bogoczová, 2012, s. 133)

Jazykový výzkum velmi často provádí jednotlivec. Větší výzkumné práce ovšem řeší celý výzkumný tým, který se skládá ze zadavatele úkolu, dialektologa, řešitele úkolu, odborníka na danou problematiku, garanta vědecké úrovně výzkumu a koordinátora výzkumných prací. (Bogoczová, 2012, s. 133)

1.8.2 Fáze realizační

Nahrávání

„Dopadne-li test výzkumných nástrojů dobře, výzkumník může zahájit vlastní výzkum v terénu neboli exploraci. K osvědčeným nástrojům v dialektologii patří zvukové záznamy autentických mluvených projevů informátorů.“ (Bogoczová, 2012, s. 133)

Nahrávání na diktafon má své výhody i nevýhody. „Nevýhodami těchto zařízení je, že se nahrávané osoby stydí mluvit do mikrofonu nebo svůj projev stylizují a snaží se mluvit spisovně, což je pro explorátora kontraproduktivní. Řešením tedy může být skrytý mikrofon a až dodatečné požádání nahrávané osoby o souhlas.“ (Bogoczová, 2012, s. 133)

Důležité je také nenahrávat hned první slova informátora, ale počkat, až se uvolní a rozmluví. Pomoci také může osoba, kterou informátor zná a mluví stejným nářečím.

Řešitel rozhovoru by si měl vše připravit předem. „Otázky, které pokládá, se musí týkat témat, která informátora zaujmou, zároveň to nesmí být otázky zjišťovací, na něž lze odpovědět ano/ne. Dotazy nemohou být sugestivní, nesmí vyvolávat

nežádoucí emoce nebo nabízet hotové odpovědi. Otázky by neměly přesahovat intelektuální možnosti informátora dané jeho věkem, vzděláním, životními zkušenostmi apod.“ (Bogoczová, 2012, s. 134)

Nahrávaná osoba by měla být v prostředí, které dobře zná a cítí se v něm dobře. Nahrávat je dobré bez vyrušování a nežádoucích šumů, které by pak mohly znepříjemňovat přepis nahrávky. (Bogoczová, 2012, s. 134)

Součást legendy k nahrávce tvoří i osobní údaje informátora. Patří k nim: pohlaví, věk, místo jeho narození a trvalé bydliště (i předchozí bydliště, kde informátor pobýval déle než 2 roky), stupeň dosaženého vzdělání i současná či dříve vykonávaná profese. Mělo by být uvedeno i datum pořízení nahrávky. Možné je i stručně popsat prostředí a celkovou atmosféru při nahrávání. Zásadní je neptat se na adresu, jméno ani příjmení, a je-li známa, nesmí se uvádět. (Bogoczová, 2012, s. 135)

1.8.3 Fáze analytická

Zápis mluvené řeči

„Při transkripci (přepisu) píšeme bez ohledu na spisovný pravopis jen ty hlásky, které byly skutečně vysloveny, a pro jednu hlásku užíváme vždy téhož znaku. (…) Přepisujeme tedy např. nevím, nevim; dávám, davám apod. Znaku y užijeme jen tam, kde jde o jinou i-ovou samohlásku než je i, jinak píšeme i. (…) Měkkost souhlásek ď, ť, ň označujeme háčkem nad znakem pro souhlásku. Píšeme tady např. sin (syn), bil doma (byl doma) (…) páňi (páni), nemocňí (nenocní) (…) mňesto (město) (...). Přestávka v řeči se označí, je-li třeba na ni upozornit, svislou čarou (/).“ (Janečková, Holub, 1993, s. 11, 12)

Praktická část

2 Metodologie výzkumu

Při sběru informací a nahrávek bylo nutné držet se pokynů, které jsou v publikaci Bogoczové *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Teoretický postup sběru dat je popsán v teoretické části bakalářské práce. Bogoczová (2012) mluví o třech fázích, a to o fázi přípravné, poznávací a analytické. V následující kapitole uvedu tuto teorii do praxe.

2.1 Fáze přípravná

Mým úkolem bylo popsat běžnou mluvu třech generací na určitém místě a prostudovat nářeční změny dané lokality. Pro studium nářečí jsem si vybrala Choceň, východočeské město, odkud já a téměř celá moje rodina pochází. Výběr respondentů pro mě tedy nebyl velký problém. Vybrala jsem si tři respondenty nejstarší generace, dva té střední a nakonec i dva zástupce generace nejmladší. Nejstarší je věkově zastoupena od osmdesáti let až po devadesát let, střední věková hranice je kolem šedesáti let a nakonec nejmladší, kde věk nahrávaných nepřekročil dvacet čtyři let. Informace o svých respondentech uvádím v dalších kapitolách, které se týkají jednotlivých generací.

Zvukové nahrávky jsem se rozhodla zaznamenávat na diktafon. Důvodem byla vyšší kvalita zvuku.

2.2 Fáze poznávací

Při sběru materiálu jsme se snažila, aby se respondenti cítili co nejlépe a aby nahrávky byly co nejkvalitnější a nejpřirozenější. S ohledem na tyto záležitosti jsem téměř vždy nahrávala v jejich domácím prostředí. U dvou respondentů nejstarší generace jsem o nahrávání informovala až po dokončení. Důvodem byla snaha o spisovnost v době, kdy o nahrávání věděli. Respondentů jsme se často ptala na jejich dětství, oslavy svátků a studium. Snažila jsem se pokládat podobné otázky, aby bylo možné porovnat komunikáty z lexikálního hlediska. Často se ale stalo, že mluvčí od tématu odbočil a mluvil zcela o něčem jiném. Ačkoli jsem vedla řízený rozhovor, snažila jsem se do monologu příliš nezasahovat.

Při studiu severovýchodočeského nářečí jsem primárně čerpala ze svých zvukových záznamů. Užívám také tzv. metodu přímého pozorování, a to vzhledem k tomu, že ze zmíněné oblasti pocházím a sama některé z nářečních rysů používám. Záznamy rozhovorů, které k bakalářské práci přikládám, byly pořízeny v září a říjnu roku 2014.

2.3 Fáze analytická

Třetí fáze výzkumu obnáší přepis záznamů a následnou analýzu textu. Nahrávky jsem přehrála do svého počítače a začala s jejich přepisy. Některé ze záznamů nejsou kompletní. Určité části jsem vynechala, a to z důvodu, že byly příliš dlouhé či pro analýzu nářečí nezajímavé. Tyto přechody označuji v přepisech časem, ve kterém se daná sekvence nachází.

Při přepisování z mluvené řeči se přidržuji normy obsažené v knize *České nářeční listy* (1976) Arnošta Lamprechta. Bylo nutné dodržovat pravidla transkripce, tedy, že píšeme pouze ty hlásky, které byly skutečně vysloveny, a to bez ohledu na spisovný pravopis. Při přepisu také užívám pro jednu hlásku vždy stejný znak. (Janečková, Holub, 1993, s. 11, 12)

To znamená, že v transkripci se vždy užívá znaku *i* (např. sin bil doma), měkkost souhlásek *ď, ť, ň* je označena háčkem nad souhláskou, zadopatrové n je označeno znakem *ŋ* . V mém přepisu se vyskytuje i znak pro obouretné *u̯*. Délku samohlásky označuji čárkou, a to i u dlouhého *ú*.

Z hlediska syntaktického jsem ponechala vše, co je zaznamenáno v nahrávce. V tomto případě šlo např. o velmi časté užití parazitních slov, jejich opakování či nedokončení výpovědi. Pro lepší orientaci v textu jsem uvedla, kdy mluvčí začne a skončí sekvenci.

Finální částí mé práce bylo popsání hláskoslovných, tvaroslovných a lexikálních jevů severovýchodočeské podskupiny. K danému jevu připisuji i číslo řádku, ve kterém se jev nachází.

3 Nejstarší generace

Pro studium nejstarší generace jsem si vybrala své prarodiče. Ti se sice narodili ve vesnici, která je od Chocně vzdálená asi sedm kilometrů, ale velkou část života ve městě pobývali. Už když jsem do velikého statku na jihovýchodě Choceňska přijížděla, věděla jsem, že tento rozhovor bude něco víc, než jen povinnost do školy. Nahrávání babičky a dědečka jsem si nechala až na závěr. Vždyť jsem tu prožila část svého dětství. Některé slovní výrazy mi zní v uších dodnes: *kanape, šťukačka* (škytavka), *ó bójde, bójde, Janik* (Jana), *dobrejtro, běž do stavení* (běž domů), *nežinýruj se* (neupejpej se), *zejma, špejchar* (sýpka), *žberačka, přiďte na besedu*. Nemohla jsem proto být naladěná jen na dialektologický výzkum. A možná to tak bylo lepší. Domnívám se, že ani jeden z prarodičů by s nahráváním nesouhlasil. Proběhlo tedy tajně, v duchu nedělního „pobesedování".

S babičkou jsme si povídali u starého stolu, pečlivě upraveného, s bílým ubrusem a talířem plným babiččiných buchet. Ještě před pár lety by si babička takhle nesedla. Každý den byla od rána na nohou. Práce byla jejím hlavním smyslem života. I o tom mi s nostalgií vyprávěla.

Dědeček vždy začínal komunikaci podáním ruky. Nikdy nezapomněl a dodával k tomu: „Nezáleží na podání, ale na poklepání" a pořádně pravicí zatřásl. „Jó, holčičko," říkal a nenuceně vyprávěl o válce, hospodářství i o tom, jak jeho děda prohrál prase v kartách. I přes jeho stáří a léta jsem viděla a slyšela pořád ještě pravého sedláka. Slyšela jsem o jeho vztahu k půdě, o šetrném hospodaření, o Bohu.

Přestože cílem bylo vedení rozhovoru s prarodiči a zpracování nahrávek pro mou bakalářskou práci, v tomto případě bylo mé zkoumání dialektu obohaceno o emoce i blízké vztahy. Také proto, že v době mého konečného zpracovávání bakalářské práce dědeček zemřel. K nahrávání jsem se nakonec přiznala.

Poslední rozhovor nejstarší generace se odehrál v bývalém mlynářském domku na břehu Tiché Orlice. Žije zde moje devadesátiletá tetička, pravá dáma a krásný člověk v jedné osobě. Z nahrávky je slyšet, že i ona má opravdu co vyprávět. I přes velmi těžké životní etapy jí zůstává radost ze života, důstojnost a čistá moudrost.

Ze všeho, co o svém životě říká, číší také její sečtělost. Jako malé mi často vyprávěla krásné příběhy, pohádky, půjčovala mi své knihy, ukazovala obrazy, chodila

se mnou do divadla. Byla to vlastně taková má múza, která ve mně našla určitý tah k umění.

Škoda, že zvukový záznam není doplněn o videonahrávku, která by ukázala i tetiččin typický styl oblékání, přející pohled, temperamentní gestikulaci a výjimečnou vřelost.

3.1 Obecně český rozbor

3.1.1 Fonetický rozbor

Diftong *ej za í/ý*

museli bejt zmrzlí (5. ř.), *bil vobchodník velikej* (24. ř.), *jakej bude stát* (31. ř.), *ďeda bil nalitej* (44. ř.), *hospodář bil dobrej* (45. ř.), *hospodář velkej* (53. ř.), do *vejbavi* (58. ř.), *prej voli* (59. ř.), *museli taky už bejt* (65. ř.), *musel bejt soupis* (72. ř.), *nechal bejt a jít* (86. ř.), *honnej člověk* (60. ř.), *dobrej* (60. ř.), *ňákej takovej fťip* (65., 66. ř.), *bil jako úskostlivej* (76. ř.), *bil miljonovej člověk* (80. ř.), *dobrej* (80. ř.), *nasazenej na zákopi* (81. ř.), *já sem kluk mladej* (91. ř.), *vo druhej den* (92. ř.), *mlsnej* (120. ř.)

diftong *ou* za starší *ú*

nepouštělo (14. ř.), *tos mňel zvanou* (14. ř.), *koupelna* (32. ř.), *strašňe dlouho* (33. ř.), *bourali* (33. ř.), *von nakoupil za vjelkí peníze* (46. ř.), *vona sloužila* (59. ř.), *sem to vodposlouchával* (61. ř.), se *mnou* (115. ř.), *tak sou* (116. ř.), *velkou fabriku* (133. ř.), *nevodřeknou* (118. ř.)

Úžení *é v í*

V kořeni slova: *stavjel chlívi* (19. ř.), *slítla cena dólu* (29. ř.), *ho musela přivíst domú* (44. ř.)

V tvarotvorných sufixech*: to obitní bilo postavení* (1. ř.), *bilo dřevjení* (1. ř.), *zmrzlí* (5. ř), *takoví heskí holki* (7. ř.), *vodi bili čistí* (11. ř.), *to nedalo žádní velíkí peníze* (18. ř.), *mám to napsaní* (19. ř.), *je to možní* (22. ř.), *chlívi* (29. ř.), *to bilo špatní* (30. ř.), *takoví* (32. ř.), *namalovaní* (33. ř.), *silní plechi* (35. ř.), *to bilo lití* (33. ř.), *pole kdejakí je* (39. ř.), *to slítlo dólú* (46. ř.), za *vjelkí peníze* (46. ř.), *takoví kumpáni* (52. ř.), u *ňákího* (60. ř.), *hospodářství pjekní* (71. ř.), *dost velkí* (71. ř.), *malí sele* (73. ř.), *tag máme vikopaní* (100. ř.), *sklizení vobilí* (103. ř.), v *v druhí seknici* (111. ř.), *abis to mňela čisťoŋkí, voňaví* (111. ř.), *zamňesnání dobrí* (113. ř.), *ťeškí písmeno* (126. ř.)

Skupina *šč* je nahrazena za *šť*

ješťe (2.,11., 13., 34., 95. ř.), *nepoušťelo* (14. ř.), *pracovišťe* (90. ř.)

Absence náslovného *-j*

nevim, jak se menoval (56. ř.), *menovavat* (88. ř.), *která se menovala Madleŋka* (130. ř.), *ešťe* (122. ř.)

Změna hlásky *č na š*

bilo postavení osumnácetštiřicetštiři (1. ř.), *štiři dňi* (47. ř.)

Změna hlásky *š* na *č*

nejvječí (132. ř.)

Protetické *v*

vostávali (2. ř.), *votevřels dveře* (4. ř.), *teda vopravdu vono* (6. ř.), *voňi* (6., 8., 11., 23., 54. ř.), *vono* (7. ř.), *vodhadce* (20. ř.), *barák vodhadoval* (20. ř.), *di tadi vocut* (23. ř.), *vobchodoval* (25., 26. ř.), *nakupoval vobilí* (26. ř.), *voves* (27., 28. ř.), *von* (29. ř.), *třeba vokolo* (23. ř.), *vona* (49., 59. ř.), *sem to vodposlouchával* (61. ř.), na *voblíkání* (67. ř.), *vobráceňe* (68. ř), *vod Vostravi* (8. ř.), *tam vodsut* (83. ř.), *nám tadi vomaroďil* (85. ř.), *tátové vod roďin* (91. ř.), se *vozejvali* (95. ř.), *sklizení vobilí* (103. ř.), *vopanoval* (112. ř.), *vostane* (112. ř.), *nevodřeknou* (118. ř.), *nevopucoval* (121. ř.), *vod Oustí* (121. ř.), *vosmažovat* (122. ř.), *ťema vosobnostma* (135. ř.)

Vynechávání hlásek a haplologie

diš (6., 12., 14., 26. ř.), *mísnost* (2. ř.), *támle* (9. ř.), *vlasňe* (13. ř.), a *vís to na* (15. ř.), *diť mň bili* (22. ř.), *voni na mň* (23. ř.), *jak dibi to bilo neska* (24. ř.), *ňák* (45. ř.), *ňáká* (62., 63. ř.), *ten vons* (24. ř.), *tai* (31. ř.), *uš to bilo tagle* (40. ř.), *ďeda dos pil* (42. ř.), *tahles skrachval* (45. ř.), *poť spát* (50. ř.), *tai teťička* (57. ř.), *neska to neeeksistuje* (58. ř.), *támle jede* (62. ř.), *s(t)rašňe kouřil* (77. ř.), *šiďii ci(g)areti* (78. ř.), *támle do Brna* (81. ř.), *tam votsut* (83. ř.), *ňákej Jindra* (85. ř.), *poňeadž* (87. ř.), *přídu* (88. ř.), *diť já sem kluk mladej* (91. ř.), *sme misei mit* (94. ř.), *menovat* (94. ř.), a *tak tahlec* (98. ř.), *taghlens* (104. ř.), *takis* (105. ř.), že *přídeš* (110. ř.), *zamňesnání* (113. ř.), *akorá* (114. ř.), *dou na jídlo* (118. ř.), *dicki* (121. ř.), *kerá ke mňe jezďí* (131. ř.), *nejvječí fabriku* (132. ř.), *diš ta paní* (135. ř.), *kerí to písmeno* (136. ř.), *přestaf si* (137. ř.) aj.

3.1.2 Morfologický rozbor

Koncovka (e/a/i)ma v 7. pádu množného čísla

Bělič (1972, s. 160) zmiňuje, že původní spisovná koncovka *-mi* se užívá pouze ve východomoravských a slezských nářečích. Na ostatním území je často nahrazována nespisovnou koncovku *-ma*.

Vobchodoval s ťema (26. ř.), *s ťema husama* (107. ř.), *takovejma ťema vosobnostma* (136. ř.)

Sjednocené tvary N, A a V u adjektivního a zájmenného skloňování

to bilo dřevjení (1. ř.), *ti holki tam nahoře taki museli bejt…zmrzlí* (5. ř.), *takoví heskí holki* (7. ř.), *vježički třeba vokolo takoví* (32. ř.), *silní plechi (*25. ř.), *malí selata se nám líhli* (48. ř.), *ňáki jezero* (63. ř.), *dávali fšecko možní* (70. ř.), *hospodářství pjekní, že jo, dost velkí* (71. ř.), *fšecko mňel přihlášení* (71, 72. ř.), *sklizení vobilí* (103. ř.), *abis to mňela čisťoŋkí, voňaví* (111. ř.), a *fšechno drahí* (119. ř.), aj.

Sloveso „být“ se objevuje ve druhé osobě jednotného čísla ve tvaru „seš“

Ve druhé osobě jednotného čísla u slovesa „být“ je užito ve tvaru spony „seš“. Jako osobní morfém ve složených formách v minulém čase je užito -s. (Bělič, 1972, s. 230)

to bilo z veŋku šels, votevřels dveře (4. ř.), *zavřels* (4. ř.), *tak musels zapřáhnout buť koňe* (15. ř.), *musels zvíhat ruce* (41. ř.)

Příčestí minulé se objevuje bez hlásky *-l*

tak přines (122. ř.), *nemoh* (74. ř.)

Vyrovnání koncovky *-í v* G, D a L sg. fem. adjektiv a rodových zájmen

v druhí sekňici (111. ř.), *k tí tabuli* (124. ř), *s tí Kanadi* (131. ř.)

3.2 Východočeské rysy odlišné od obecně české skupiny

3.2.1 Fonetický rozbor

Diftong *ej za í/ý*

Podle S. Útěšného (1960, s. 124) byla na území Vysokomýtska diftongizace provedena s větší důsledností než v oblasti středočeské, a to hlavně v morfologii

(např. s *prácej*), ale nedosáhla takové intenzity jako v okrajových úsecích skupiny severovýchodočeské. Bachmann (2001, s. 28) dodává, že i v hláskosloví je možné najít neobvyklé tvary slov. Často je tomu tak u toponym *(Mejto),* ale i například u slov jako jsou *zima* X *zejma*, *síto* X *sejto*. Pár příkladů jsem našla i ve svých přepisech: *dóle v zejmňe mrzlo* (5. ř.), *sejpku* (25. ř.), *gdiš se v zejmňe trhalo péří* (56. ř.), se *vozejvali* (95. ř.).

Obouretné *u̯*

Výslovnost *u̯* na konci slabik ve slovech: ďe*u̯*če, ďi*u̯*nej, dří*u̯*, aj. se dosud hojně vyskytuje v částech okresu mladoboleslavského, na Jičínsku, Královéhradecku, Pardubicku, Chrudimsku a zasahuje i do severní části okresu Žďár nad Sázavou. (Bělič, 1972, s. 25)

Tento jev jsem našla pouze v nahrávkách nejstarší generace a zde uvádím příklady: *jenomže po̯dám* (42. ř.), *je to pra̯da, neni to pra̯da* (64. ř.), *jsme po̯dal, ale houbi* (87. ř.), a *von mi po̯dá* (97. ř.), *uďál tu nástau̯bu* (113. ř.), *vedoucího na stau̯bje* (155. ř.), za *sto̯uku* (119. ř.).

Tendence krátit samohlásky *í a ú*

Pro severovýchodočeskou podskupinu je typické krátit samohlásky *i* a *u*. V promluvách zaznělo krácení ve slovech: *listki* (67. ř.), *museli mit* (94. ř.), *po žnich* (102. ř.), *to neviš* (104. ř.) V promluvách jsem zaznamenala i krácení jedné ze samohlásek ve slovotvorné příponě – *ribňiku* (9. ř.).

Dloužení samohlásek *e* a o v přízvučné slabice u dvouslabičných substantiv

Bachmann (2001, s. 24) uvádí, že výslovnost *o* většinou nepodléhá žádným změnám, ale předkládá pár výjimek (*póle, póřeb*). Ve výpovědi nejstarší generace jsem objevila i tyto: *nahóře nad tou mísnosťí* (3. ř.), *spal tadi dóle* (4. ř.), *tam nahóře* (5. ř.), *nebo na póle* (16. ř.), *dávali zďení nahóru* (22. ř.), *péří* (56. ř.), *Jeňík to nahóře vopanoval* (122. ř.).

Skupina hlásek *nn* nahrazuje *dn*

Bogoczová (2012, s. 67) zmiňuje, že místy dochází ke zdvojení hlásek, zvláště *n*: (*zavřennej*), místy v *nn* přechází i skupina *dn*.

honnej člověk (30. ř.)

Vkladné *-j*

Bělič (1972, s. 232) tvrdí, že vkladné *-j* se objevuje v západní části středočeské a jihozápadočeské podskupiny. Rys je také možné najít v severovýchodočeských okrajových pásech. V druhé promluvě bylo možné najít tento příklad: *von nejňi mlsnej* (119., 120. ř.)

Východočeská haplologie

U slov *uďál , viďál* apod. jde o východočeskou haplologii, o které se zmiňuje již Šambera (1864). Také ve čtvrtém dílu *Českého jazykového atlasu* (2002, s. 518) je tento jev popsán jako varianta spisovného slovesného tvaru *dělal* užitá především v severovýchodní polovině Čech s výběžkem na Prahu až na Lounsko. Tento jev je možné najít ve všech generacích. U nejstarší generace je zdokumentován těmito výrazy: *neďál* (70. ř.), *uďál* (113., 114. ř.), *uďála* (127. ř.), *viďál* (118. ř.).

3.2.2 Morfologický rozbor

Koncovka *-oj* se objevuje v dat. a lok. substantiv rodu mužského

Koncovka *-oj* (*šla k veterinářoj*) *je v* Chocni a jejím okolí velmi často užívaná, a to i nejmladší generací. V promluvě nejstarší generace jsem zaznamenala tyto tři příklady: *tak po ďedoj tadi bila* (33. ř.), a *von mňe řekne a ješťe ňákej Honzoj Janečku* (89. ř.), *jako zaručili se taťíŋkoj* (138. ř.).

Nominativ v platnosti akuzativu u mužských životných substantiv

Bachmann (2001, s. 15) se o rysu zmiňuje jako o užití nominativních tvarů ve funkci akuzitivní u mužských životných jmen.

I v tomto případě lze předložit několik příkladů: *kampak já je mám poslat tu kontrolu, ňemci, kampak je mám poslat* (75. ř.), a *kluci prosit* (99. ř.), *takoví drobní práce vobsloužit, ti housata, kuřata, slepice, zajci* (101. ř.).

Koncovka *-ej* je užita v 7. pádu substantiv ženského rodu

Tento rys jsem v promluvách bohužel nezaznamenala. Z vlastní zkušenosti však vím, že nejstarší generace tento jev užívá, například výraz „s prácej“ je možné u této generace zaslechnout.

Tvary osobních a rodinných jmen

Bachmann (2001, s. 71) se zmiňuje, že příjmení v adnominální funkci bývají přetvářena v přivlastňovací adjektiva. V publikaci jsou uvedeny příklady jako: *Bóďa Machatu, hoch Strániků.* Ve svých fonetických přepisech jsem také našla dva příklady, a to: *tam ňákej Jindra Hebltů* (85. ř.), *a ješťe ňákej Honzoj Janečku* (89. ř.).

Bělič (1972, s. 232) uvádí, že ve třetím pádě jmen rodinných se užívá koncovky *-om,* tedy např.: *k Novákom, k Dvořákom.* Ačkoli se mi tento jev nepodařilo zaznamenat, díky metodě přímého pozorování mohu potvrdit, že je na Choceňsku hojně užíván.

Vyrovnání koncovky *-ej* ve 2., 3. a 6. pádu přídavných jmen a rodových zájmen

Bogozcová (2012, s. 39) uvádí, že u zájmen a adjektiv v ženském rodě jednotného čísla byl původně rozlišen gen., tedy *bes tí hodní* od dat. a lok. *k tej hodnej* a *o tej hodnej*. Ve spisovné češtině se analogicky tvary řídí podle genitivu (*té hodné*), jinde můžeme najít i podobu *o tej hodnej*. S tímto znakem jsem se více setkala při přepisech u střední a nejmladší generace. Přesto jeden příklad uvádím i u starší generace: s *Tisovej* (84. ř.).

Koncovka *-ej, -aj* je užita ve 3. os. pl. u sloves 4. a 5. třídy

Bělič (1972, s. 230) uvádí, že v indikativu 3. os. pl. se objevují koncovky *-ej, -aj* (*voňi prosí – voňi prosej, voňi volají – voňi volaj*). Díky tomu, že se tento rys nenachází v podskupině jihozápadočeské, nezařazuji jej v tomto rozboru do části obecně české.

V promluvách nejstarší generace bylo možné najít tyto příklady: *maj mít voves* (28. ř.), *traktori tam po tom jezďej* (65. ř.), *tátové vod rodin, že jo, musej tam nastoupit* (91. ř.), *že ho podržej* (138., 139. ř.)

3.2.3 Syntaktický rozbor

Na první pohled je patrné, že promluvy respondentů nejsou nijak připraveny. Často se objevuje vybočení z větné vazby, nedokončení výpovědi či přeřeknutí. Vzhledem k počtu těchto jevů uvedu pouze některé z nich.

Vybočení z větné vazby

u nás sloužili takoví heskí holki takoví spívali (7. ř.), *to seš doma nemáchalo* (9. ř.), *ale diž sme bili sušili u řeki* (12. ř.), *buďto si ves na louku* (16. ř.), *ďi tadi vocut*

ňeco ti na tebe spadne (23. ř.), *no a můj ďeda, ten vons to bil vobchodník velikej* (24. ř.), *a von mňel semíŋko a vono to ňáko slítla ta cena dólu* (29. ř.), *tai bila ti vježički třeba vokolo takoví* (32. ř.), *to je fšecko takhle silní plechi* (35. ř.), *to bilo se postavíš, tak nahoru diž ňeco chťel dát* (41. ř.), *no tahle bich se mi to vibaví ňegdi* (55. ř.), *bilo ňáki propadi* (62. ř.), *a že sme to nenosili, abi abi se vjeďelo jestli s toho viroste* (109. ř.), *nebila, já vim vo tom, že přídeš* (110. ř.), *víš že von tam sou starší mušskí* (116. ř.), *a teť jak ďeťi sou posedlí ťema* (135. ř.) aj.

Opakování výrazu

sem všechno musel vjeďet, vjeďet (20. ř.), *mňe bili tři roki, že jo, to si pamatuju, to teda nevim, jak je to možní, diť mňe bili tři roki* (21., 22. ř.), *ti koňe museli voni neska maj mít voves,voni dneska maj mít voves* (28. ř.), *no válku, no, tak na válku* (66. ř.), *abi abi se vjeďelo jestli s toho viroste* (109. ř.), *to „á" se psalo tagle, tagle, tagle* (125. ř.) aj.

Postupné upřesnění sdělení

a já sem spal tam dole v zejmňe, mrzlo (5. ř.), *tak sme tam pili vodu ze řeki, přímo ze řeki* (12. ř.), *žes s tim taki zas hnojilo, to bilo hnojivo* (16. ř.), *No, nedobitná pokladna, jo, to je fšecko takhle silní plechi, to je litina, to bilo lití* (34., 35. ř.), *honnej človjek, dobrej* (60. ř.), *Tagže fšecko tam prej trámi všechno se ďálo na na trámech* (63., 64. ř.), *takis mňe přislo do ruki klásek, na jednom stvolu bil jeden klásek* (104. ř.), *voni mňe to ješťe ti husi sezobali, vizobali* (107., 108. ř.) aj.

Přímá řeč

„Ďi tadi vocut ňeco ti na tebe spadne." (23. ř.), *„Ďedečku, nebo teda taťíŋku, já bich se chťel do ní poďívat."* (36. ř., 37. ř.), *„Počkej, já najdu klíček."* (37. ř.), *„Poť spát já sem dneska prodal celou sviňi i s šuňati."* (50., 51. ř.), *„Ti hele tohle mňe neďelej."* (74. ř.), *„Kampak já je mám poslat tu kontrolu, ňemci, kampak je mám poslat?"* (75. ř.), *„Nojo tak to musíme nahlásit copak to taji nemůžeme taji ho nechat bejt a jít do práce a to…"* (85. ř., 86. ř.), *„Já se na ňe přídu poďívat."* (88. ř.), *„Tak vi dva zejtra nastoupíte a budete voďit liďi na pracovišťe."* (89., 90. ř.), *„Ták ďeti a teť se na to poďívejte a teť řekňete, kterí to á je nejhesčí."* (129. ř.), *„Madlenčino, Madlenčino!"* (136., 137. ř.) aj.

Nedokončené výpovědi

já sem spal tam dole v zejmňe, mrzlo, no, ti holki ti tam nahóře taki museli bejt... (5. ř.), *námezní síli, jo, co teda...* (7. ř.), *pralo tolika prač, uš to víš, troka...* (8. ř.), *ale fšecko bilo uš zničení tam, jo...* (40., 41. ř.), *akorát náš potom teda...* (53., 54. ř.), *já uš nevim, jak to bilo...* (54. ř.), *to uš je fšecko...* (58., 59. ř.), *to sme choďili záplacovaní a to...* (69. ř.), *no já sem poudal, ale houbi, páč...* (92., 93. ř.), *takis mňe přislo do ruki klásek, na jednom stvolu bil jeden klásek…* (105. ř.), *abi abi se vjeďelo jestli s toho viroste na jednom stvolu...* (109. ř.), a *teť ve tříďe…* (129. ř.) aj.

3.2.4 Lexikální část

Jelikož všichni respondenti vyrůstali a žili skoro celý život na statku, v přepisech převládají názvy hospodářských náčiní, zvířat a plodin. K zjištění jazykových změn u těchto slov jsem užila *České jazykové atlas* (1992, 1997, 1999, 2002 2005), převážně pak díl třetí. Další slova jsem hledala v publikaci J. Huga (2009), *Slovníku nespisovné češtiny* a nakonec i v *Etymologickém slovníku jazyka českého* (2010). Některá ze slov jsou dialekticky příznaková pouze svou fonetickou realizací, tedy nejde o lexikální stránku v právém slova smyslu. Některá ze slov jsou také pouze obecně česká. Do výčtu výrazů nezahrnuji pouze substantiva, ale uvádím i některá z příznakových adjektiv, adverbií apod.

čeleď (3. ř.) – „nářeční pojmenování pro osoby zaměstnané za mzdu, stravu a byt.“ (ČJA, 1992, s. 54), v ***zejmňe*** (5. ř.) – „v zimně“, *„ze svč. nář se dokládá obměna zejma“* (ČJA, 2005, s. 200), ***dóle*** (4. ř.) - tato dloužená varianta je typická pro severní polovinu Čech, jedná se o dloužení původně krátké kořenné samohlásky (ČJA, 2005, s. 522), ***f koňírně*** (6. ř.) – substantivum, objevující se převážně na jihu Čech (ČJA, 1999, s. 82), ***námezní síly*** (7. ř.) – výraz koresponduje s východodočeským slovem *námezník* (Machek, 2010, s. 36), ***stodola*** (21. ř.) – převzato z německého slova *stadal* (ČJA, 1999, s. 64), ***sejpka*** (25. ř.) – „sýpka“, *„budova nebo místnost k uskladnění obilí“* (ČJA, 1999, s. 236) ***chlívi*** (19. ř.) – úžení *é* na *í*, slovo slouží k pojmenování hospodářské místnosti, kde byly ustájeny krávy (ČJA, 1999, s. 76-77), ***troka*** (8. ř.) – slovo z německého slova *trog*, tedy koryto (Hugo, 2009), „Plurálový tvar *troka* se soustřeďuje na Vysokomýtsko, odtud přesahuje až na Zábřežsko.“ (ČJA, 1992, s. 318), ***putni*** (9. ř.) – „nádoba“, substantivum pochází z německého nářečního slova

putten (Machek, 2010, s. 501), ***seŋkrovna*** (14. ř.) – *„kaliště, žumpa, jímka“,* převzato z německého slova *senkgrube* (Hugo, 2009, s. 365), ***nádeňičina*** (17. ř.) – těžká a rutinní práce (Hugo, 2009, s. 262), ***barák*** (20. ř.) – je označením pro obytný dům (Hugo, 2009, s. 56), ***ňáko*** (29. ř.) – „ Ve vých. polovině svč. nář. a na sz. okraji přechod. čm. nář. Dominuje forma ňáko (…)“ (ČJA, 2005. s. 550), ***špajze*** (32. ř.) – spisovně „spíže“, vzniká z německého slova *speisekammer* (Hugo, 2009, s. 403), ***vejmňena*** (39. ř.) – „výměnek“, slovo rodu mužského je ve středním pruhu Moravy transformováno do rodu ženského (*výměna*) (ČJA, 1999, s. 52), ***byl nalitej*** (44. ř.) – „opilý“ (Hugo, 2009, s. 267), ***fšecko tam zařvalo*** (39. ř.) – *ve* smyslu, že všechno bylo zničeno (Hugo, 2009, s. 479), ***benď'ili v noci*** (54. ř.) – „užívat si, žít nezávazně, flámovat“ (Hugo, 2009, s. 60), ***sviňe*** (48. ř.) – „samice vepřového dobytka“ (ČJA, 1999, s. 466), ***kumpáňi*** (52. ř.) – kamarád nebo druh, v argotu to může být označení pro spoluviníka či společníka pro loupež (Hugo, 2009, s. 220), na ***strňísku*** (102. ř.) strniště, typické pro většinu Čech je substantivum *strníště*, na Rychnovsku a Vysokomýtsku může být užito označení *strnísko* (ČJA, 1999, s. 190), ***zajci*** (101. ř.) ve smyslu králíci, varianta slova zajíc se užívá na Vysokomýtsku, Litomyšlsku a Náchodsku (ČJA, 1999, s. 484), ***sekňici*** (111. ř.) – „ světnice“, na východu Čech místy označována jako *seknice* (Machek, 2010, s. 96), po změně *tn v kn se* mění světnice ve výraz *seknice* (ČJA, 1992, s. 352), ***nevopucovali*** (121. ř.) – z německého slovesa *putzen*, (Machek, 2010, s. 475), ***vod Ousťí*** (121. ř) – Ústí nad Orlicí, ***skřipku*** (123. ř.) – je východočeské a jihočeské označení pro chřipku (Machek, 2010, s. 208), jev je již v roce 1864 doložen v *Základové dialektologii československé* (1864), ***bila marot*** (123. ř.) – být nemocný (Hugo, 2009, s. 143), ***ď'íveŋka*** (130. ř.), označení pro mladou ženu, deminutivum, ***ňekde jeli*** (142. ř.) – ve smyslu někam (Bachmann, 2001, s. 116), ***dvéřúm*** (143. ř.) „Z vých. Čech jsou doloženy podoby se zdlouženou kmenovou souhláskou dvéře“ (ČJA, 2002, s. 184), **berki** (140. ř.) – lidové označení *berunka* či *beruška* je je odvozeno od základu slova beran (srov. beránek boží), „Sławski spojuje výrazy *bedrunka*, *berunka* i *beruška* s názvem *beran*“. (ČJA, 1997, s. 132 – 134), ***Takoví drobní práce vobsloužit*** (101. ř.) – ve smyslu vykonat, ***nó to sem se moc mrzela*** (110. ř.) – „To mi bylo líto“.

3.3 Shrnutí

V promluvě z hláskoslovných změn zazní zbytky bilabiálního *u̯*, krácení hlásek i a *u*, naopak k neobvyklému dloužení dochází u hlásek o a *e*, dále pak důslednější úžení

hlásky *í/ý* na *ej*. V promluvách je možné zaznamenat i vkladné *-j* a změnu skupiny souhlásek *nn v dn.* V promluvách daných osob se vyskytuje i haplologie typická pro východočeskou podskupinu.

Z tvarotvorných změn jsem našla a uvedla koncovku *-oj*, která se užívá ve 3. a 6. pádu namísto spisovné koncovky *-ovi*, dále pak užití nominativu ve funkci akuzativu, koncovku *-ej*, užitou ve 2., 3. a 6. pádu přídavných jmen rodu ženského. V promluvách se vyskytuje i koncovka *-ej*, která je užita ve 3. os. pl. u sloves 4. a 5. třídy. Uvádím i neobvyklé tvary vlastních jmen. V nahrávkách jsem bohužel nenašla koncovku *-ej*, se kterou jsem v severovýchodočeské podskupině setkala u podstatných jmen v 7. pádu. Ve výzkumu ji však uvádím, a neboť jsem ji zaznamenala metodou přímého pozorování.

V lexikální části uvádím ta slova, která jsou pro výzkum hodnotná z hlediska dialektologie, ale i slova, která jsou pouze nespisovná, expresivně laděná či převzatá z německého jazyka. Z těch zajímavějších slov jsem uvedla například slova (*skřipka*), (*seknice),* (*zajci*) či (*troka*).

Na syntaktické části promluvy prvních dvou respondentů se zřejmě již podepsalo jejich stáří. Oba mluví s nostalgií o minulosti a o výstavbu svého projevu se příliš nestarají. V projevu se tím pádem často objevuje tzv. anakolut (vybočení z větné vazby), opakování již vyřčených slov, užití parazitních slov např. (*že jo*), postupné doplnění informace či přímá řeč.

Výzkum obsahuje i rozbor obecně český, a to z hlediska fonetického i morfologického. Obecněčeské znaky se samozřejmě promítají i do části lexikální.

4 Střední generace

Pro generaci střední jsem si vybrala ženu a muže ve středních letech, kteří se v Chocni narodili a v podstatě v ní i celý svůj život žijí.

Na povídání a práci s Blankou jsem byla velmi zvědavá. Přes to, že je to už téměř padesátiletá žena, duchem, přístupem k životu, zvídavostí a nadšením pro vše v ní vidím mladou slečnu. Při rozhovoru s ní si člověk často musí dávat pozor, aby ho od obsahu řeči neodváděla její úžasná, přebohatá mimika.

V hovoru je slyšet její promyšlenou nebojácnost, seřazené životní hodnoty, potlačené trápení a nespočet zážitků. Ještě nesmím zapomenout na její hlavní životní náplň, a to je pomáhání a ošetřování.

Svého druhého respondenta, pana Dagarta, choceňského rodáka s kanadským jménem, znám jako stále dobře naladěného, pobrukujícího a hrajícího celé dny na kytaru. Znám ho také jako člověka, který zanechal výnosného podnikání a začal se živit hrou na kytaru. Jeho „Dobrej den, sousedko!“ dovede člověku zlepšit náladu. Při nahrávání se rozpovídal o hudbě, rodině a jeho životním stylu.

4.1 Obecně český rozbor

4.1.1 Fonetický rozbor

Diftong *ej* za *í/ý*

s vodřenejma ušima (144. ř.), *nemůžu bejt* (126. ř.), *mohla bejt* (130. ř.), a *teď sem teda přemejšlela* (132. ř.), *potřebu bejt* (136. ř.), se *známejma* (147. ř.), *vejlet do, do Říma* (148. ř.), *to mohlo bejt* (149. ř.), *já teť přemejšlim* (153. ř.), *tag ňejak ubejvali* (168. ř.), do *Mejta* (143. ř.), *já teť přemejšlím* (153. ř.), *druhej stupeň to bylo* (43. ř.), *ale učitel jako ňákej* (65., 66. ř.), *půlrok ňákej* (14. ř.), *druhej stupeň to bilo* (43. ř.), s *kterejch je pak sranda* (57. ř.), *druhej den* (65. ř.), *ňákej vobrázek* (63., 64. ř.), *richlej obrat* (135. ř.), *uš bil ženatej* (138. ř.), *kterej ten učitel, takovej jako víkent* (164. ř.), a *druhej den v nemocnici* (199. ř.), *takle ňákej inzerát* (169. ř.)

Diftong *ú* v *ou*

se sourozencema (19. ř.), *do kouta* (36. ř.), *skouški* (47. ř.), *kouřit* (55. ř.), *takovou aféru* (62. ř.), *tématicki nesouvisel* (64. ř.), *taki dobrou paňí učitelku* (68. ř.), *takovou facku* (75. ř.), *bouchla vo lavici* (75. ř.), *si to zasloužim* (78. ř.), *celou hoďinu* (85. ř.), *za mnou* (96. ř.), *nastoupila do práce* (98. ř.), *přímací skouški* (102. ř.), *s tou mamkou* (139. ř.), *jako doufala* (145. ř.)

Úžení *é* v *í*

V kořeni slova: i *vo mlíku* (103. ř.)

V tvarotvorných sufixech*: bilo dobrí* (4. ř.), *toho předškolního takovího toho* (13. ř.), *s tí školki* (17. ř.), *všechni možní i na prfňim i na druhim stupňi* (30., 31. ř.), *rúzní závodi* (31. ř.), *musím mít napsaní* (35. ř.), *napsaní ti úkoli* (37. ř.), *takoví to*

(37. ř.), *bilo to příjemní* (41. ř.), *v takovím podobním duchu* (43. ř.), *takoví období jakó takoví to pubertálňí* (53. ř.), *nebilo to žádní* (55. ř.), *napovídala to sví* (73. ř.), *stejňe dobrí* (77. ř.), *jako dobrí* (80. ř.), *dúležití je to* (80. ř.), *jako takoví že* (84. ř.), *taki dobrí* (88. ř.), *taki správní* (89. ř.), *samí jedňički* (94. ř.), *do Visokího Míta* (113. ř.), *bude asi špatní* (124. ř.), *ta fšechno takoví jako* (134. ř.), *dálkoví studijum* (142. ř.), *takoví jako, takoví nejasní fšechno* (144. ř.), *f kterim f tom* kostele (155. ř.), *né dúležití* (156. ř.), *je to velkí* (157. ř.), *a vraceli sme se druhího* (163. ř.), *bilo takoví docela silní* (171. ř.), *vyhození* (179. ř.), *f tom čtiřicátim osmím* (195. ř.)

Změna hlásky *š* v *č*

třeťí nejmlačí, třeťí ďíťe a nejmlačí (4. ř.), *jako vjetčí* (29. ř.), *rači* (50. ř.)

Změna *č* v *š*

na dalších štiřicet let (117. ř.), *horší štirka* (179. ř.)

Absence náslovného *-j*

tak já se menuju (1. ř.), *rúzný ména* (25. ř.), *kamarádka se menovala* (27. ř.), *sem* (1., 10., 123. ř.), a *ešťe v bunďe* (36. ř.), *ešťe* (99., 108. ř.), *de zařídit* (162. ř.)

Protetické *v*

vod narozeňí (2. ř.), *vod jagživa* (15. ř.), *vod prvňí* (23. ř.), *vo ampérkoj* (27. ř.), *voňi nemuseli* (37. ř.),*vodbití vlastňe* (39. ř.), *voňi teprf pak* (39. ř.), *vo čem* (41. ř.), *jéškovi voči* (51. ř.), *jako vostatňí* (58. ř.), *na vobrazech* (61. ř.), *dali ňákej vobrázek* (64. ř.), *voňi se tomu smáli* (65. ř.), *sem vod ňí* (70. ř.), *voňi bé* (71. ř.), *vona bila vopravdu taková germánská* (76. ř.), *budu muset vodejít z intru* (81. ř.), *vo mlíku a vo chlebu* (103. ř.), *sem ňejak vodmaturovala* (104. ř.), *vobje školi* (112. ř.), *vodmaturovala na ekonomce* (114. ř.), *s vodřenejma ušima* (114. ř.), *vodvezli ho* (14. ř.), *tak sem vobvolávala* (133. ř.), *von do třech* (136. ř.), *abi mňe vona živila* (140. ř.), *vobvolávala* (142. ř.), *co ťi mám vodevzdat* (160. ř.), *to je vono* (170. ř.), *vopravdu* (185. ř.), *votčkrtnutou* (188. ř.), *vo Chocňi* (193. ř.), *von bil pardubák* (198. ř.), *tak si vo ten sloup* (199. ř.)

Vynechání hlásek a haplologie

říc víc (1. ř.), *fšecko* (3. ř.), *ňák* (5., 81. ř), *prsťe* (6. ř.), *gdiš* (7., 19., 93. ř.), *ňáki morální zásadi* (7. ř), *a třea* (8. ř.), *ňáká provokatérka* (9. ř.), *vlstňe* (18. ř.), *dicki* (9. ř.), *prože* (34. ř.), *prže* (37., 69., 127. ř.), *kerá* (38. ř.), *teprf* (39. ř.), *tajlek* (40. ř.), *takoí*

předdospívající (44. ř.), *tagle* (47. ř.), *prže sem viďela* (48. ř.), *ňáki* (49., 51., 60., ř.), *pudu rači* (50. ř.), *ňákej* (66. ř.), *takovídle* (66. ř.), *zas jako* (79. ř.), *tak zajmaví* (80. ř.), *takovdle blbini* (81. ř.), *jo, le* (85. ř.), *nebo jesi to bilo* (92. ř.), *zas prestiš* (94. ř.), *teá* (96. ř.), *dibi mňe* (97. ř.), *tagle ňák* (98. ř.), *jesi mám* (97. ř.), *akorá* (102. ř.), *sem ešťe* (108. ř.), *viďea* (120. ř.), *nó, ae* (124. ř), *říkaa* (128. ř.), *protže* (137. ř.), *tajle* (140. ř.), *teťka* (140. ř.), *řikaa* (159. ř.), *říc* (160. ř.), *de* (162. ř.), *teťs říkaa* (170. ř.), *do ťech* (171. ř.), *sem* (183. ř.), *mám ťech kitar* (190. ř.) aj.

4.1.2 Morfologický rozbor

Koncovka (e/a/i)ma v 7. pádu množného čísla

mezi lidma (14. ř.), *dětma* (14. ř.), *se sourozencema* (19. ř.), *to psali s roďičema* (39. ř.), *s vodřenejma ušima* (114. ř.), *jeli tadi se známejma* (147. ř.), s *náma bil* (158. ř.)

Sjednocené tvary N, A a V u adjektivního a zájmenného skloňování

tag ďectví bilo dobrí (4. ř.), *dodržovat ňáki morálňí zásadi* (7. ř.), *rúzní ména* (25. ř.), *mít napsaní úkoli* (34. ř.), *to je takoví* (37. ř.), *bilo takoví období* (53. ř.), *nebilo to žádní* (55. ř.), *taki dobrí* (88. ř), *samí jedňički* (94. ř.), *bude asi špatní* (124. ř.), *f kterím f tom kostele* (155. ř.), *je to velkí* (157. ř.) aj.

Příčestí minulé se objevuje bez hlásky *-l*

a doktor řek (123. ř), *moch* (176. ř.)

Vyrovnání koncovky *-í v* G, D a L sg. fem. adjektiv a rodových zájmen

do devátí třídi (23. ř.), s *tí školki* (17. ř.), v *tí dobje* (137. ř.), v *tí bazilice* (151. ř.), z *Mladí fronti* (166. ř.)

4.2 Východočeské rysy odlišné od obecně české skupiny

4.2.1 Fonetický rozbor

Ve fonetickém rozboru jsem na rozdíl od nejstarší generace nezaznamenala například obouretné *u̯*, v promluvě také nezaznělo dloužení hlásek *e* a *o*, jako tomu bylo u generace nejstarší. Dloužení způsobené potřebou vyzdvihnout slovo naopak probíhá v konci slov (*Já sem s Chocňé*).

Diftongizace *í/ý* v *ej* po ostrých sykavkách

cejťila na sobje (54. ř.), *sem cejťila* (139. ř.), *já se necejťim* (202. ř.)

„Diftongizovaná podoba *cejťit* je běžná v severní polovině Čech a na přilehlém pruhu záp. Moravy (Novoměstsko a Žďársko) po hranici střm. dialektů.“ (ČJA, 2005, s. 86)

Tendence krátit samohlásky *í a ú*

pit (55. ř.)

Východočeská haplologie

uďáli jako takovou aféru (62. ř.), že *ňákej prúser hroznej s toho uďáli* (62. ř.)

4.2.2 Morfologický rozbor

Koncovka *-oj* v dat. a lok. substantiv rodu mužského

večerňíček vo ampérkoj (26. ř.)

Nominativ v platnosti akuzativu u mužských substantiv životných

volala sem doktor, doktoři (122. ř.)

Vyrovnání koncovky *-ej* ve 2., 3. a 6. pádu přídavných jmen a rodových zájmen

to uš bilo po tej revoluci (149., 150. ř.), *ďífka, kerej sem chťel hrát* (181., 182. ř.), v *takovejch kamíŋkách* (183. ř.), do *ťech rospálenejch kamen* (184. ř.)

Koncovka *-ej, -aj* je užita ve 3. os. pl. u sloves 4. a 5. třídy

Co po mňe chťej (115. ř.), *že mňe ji nepusťej* (201. ř.)

4.2.3 Syntaktický rozbor

V porovnání s nejstarší generací byly tyto nahrávky mnohem jasnější a jejich přepis jednodušší. Výpovědi jsou i mnohem srozumitelnější, ale jak již bylo řečeno, jde o spontánní projev, proto i tady najdeme mnoho rysů prostě sdělovacího stylu. I v tomto případě jde o vyprávění ovlivněné vzpomínkami a emocionalitou.

Vybočení z větné vazby

asi sem prsťe jako bila sem vichovaná tak (6. ř.), *do toho takovího toho školňího púlrok ňákej jak se to menovalo* (13., 14. ř.), *mamiŋka vspomíná, že jak sem psala úkoli,*

prože musela sem mít napsaní úkoli (34. ř.), *přitom to mněło bejt jenom, že* sranda (63. ř.), *protože tam bila parta ve vlakú, kterí tam jezďili do Žamberka* (88. ř.), na *ekonomku tadi, to bila jenom na dva roky* (109. ř.), *já aňi jako hlas, já se necejťim spjevák* (202. ř.)

Opakované výrazy

že sme bili na Šajtavje, (Šajtavě) a na *Šajtavje* (16., 17. ř.), *alé, ale i prosťe* (19. ř.), *prvňí, prvňí stupeň* (20. ř.), *sme rúzní, rúzní ména* (25. ř.), *jo, blbost, blbost* (76. ř.), *ale dúležití, dúležití je to* (80. ř.), *že nebudu, že nebudu* (83. ř.), *á, á jako dobrí* (91. ř.), *že abi, abi ležel* (122. ř.), *ješťe to nebilo jako vlastňe, to ješťe nebilo, to bilo* (131. ř.), *takoví jako, takoví nejasní* (144. ř.), *v tí dobje uš vlastňe sem bila jenom tam jenom já* (137., 138. ř.), *pak vlastňe bila revolucé a tí vlastňe* (146. ř.), *otevřeli ti bráni, bráni* (146. ř.), *vejlet, vejlet do, do Říma* (148. ř.), *tagže, tagže ke kitaře* (184. ř.), *která, která zemřela* (191. ř.), *ňákou tu, ňákou tu* (193. ř.), *diš, diš se díval* (194. ř.)

Postupné upřesnění sdělení

žiju tadi vod narozeňí, teť to prozraďím, uš skoro padesát let (2., 3. ř.), *protože sem bila třeťí nejmlačí, třeťí ďíťe a nejmlačí* (4., 5. ř.), *já sem bila ráda mezi lidma, mezi ďetma* (14. ř.), *asi bil večerňíček vo ampérkoj, to bilo takoví kuřátko* (26., 27. ř.), *psali se slovíčka, diktát slovíček* (71. ř.), *bila revolucé a tí vlastňe, že jo, sametová revoluce* (146. ř.), *a vlastňe moje nastávající žena, ďífka, kerej se chťel hrát* (181., 182. ř.) *čtiřicátim osmim se to pro... osumnácet čtiřicet pjet aš čtiřicet osm* (196. ř.)

Nedokončené výpovědi

bavilo mňe sportovat a hudba mňe bavila… (15., 16. ř.), *Nó tak, prvňí, prvňí stupeň to bilo celkem f pohoďé, to šlo samó, jako s...* (20., 21. ř.), *já vúbec nevím jag...* (27., 28. ř.), i *jako dost že sem jezďila na závodi, sem jakobi...* (29., 30. ř.), *tajlek ke kamenúm sme choďilí, tam sme...* (40., 41. ř.), *no, středňí škola to bilo ešťe...* (42. ř.), *tak sem, tak sem prosťe jako…* (51. ř.), *nó jo, no, ale dúležití, dúležití je to, že… dúležití…* (80. ř.), *to bilo asi jenom deset minut...* (87. ř.), že *říkali no umlu…* (92. ř.), *tak sem jako potřebo…* (120. ř.), *ňákou tu „Na Šumavje dolina" a takoví..* (193. ř.) aj.

4.2.4 Lexikální část

V této části se, na rozdíl od nejstarší generace, neobjevuje tolik zajímavých slov a pojmenování. Přesto jsem několik, spíše obecně českých, nespisovných a expresivně

laděných, slov vybrala a následně na základě publikace *Slovník nespisovné češtiny* (2010) rovněž popsala.

lumpárna (54. ř.) – je označení pro ničemnost či nelegální činnost (Hugo, 2009, s. 237), ***sranda*** (57. ř.) – „legrace, zábava“ (Hugo, 2009, s. 377), ***průser*** (62. ř.) – vulgární pojmenování nepříjemnosti či vážného problému (Hugo, 2009, s. 334), ***blbost*** (67. ř.) – „hloupost, nesmysl“ (Hugo, 2009, s. 66), ***učňák*** (99. ř.) – „střední odborné učiliště“ (Hugo, 2009, s. 438), ***obchotka*** (102. ř.) – „obchodní akademie“ (Hugo, 2009, s. 279), ***brácha*** (138. ř.) – je nespisovné označení pro bratra (Hugo, 2009, s. 72), do ***Mejta*** (143. ř.) – město Vysoké Mýto, ***hošík*** (174. ř.) – deminutivum, malý chlapec.

4.3 Shrnutí

V části fonetické se v promluvách objevuje krácení hlásky *i*, dále se objevila diftongizace po ostrých sykavkách a také často zaznělo slovo (*ďála)*, tedy východočeská haplologie.

V morfologické části se v menší míře objeví skoro všechny rysy, které byly popsány i u nejstarší generace. Tedy objeví se koncovka *-oj*, která se užívá u substantiv ve 3. a 6. pádu, nominativ ve funkci akuzativu. Naopak ve větší míře je užita koncovka *-ej* ve 2., 3. a 6. pádu přídavných jmen rodu ženského.

Část lexikální nebyla tolik zajímavá jako u generace nejstarší. V promluvách jsem nalezla pouze několik toponym, dále slova expresivní či nespisovná.

Jak jsem již uvedla na začátku syntaktického rozboru, i tady jsem zaznamenala prvky hovorovosti a nepřipravenosti. Musím ale zmínit, že u těchto nahrávek byl jejich přepis nejsnazší i nejpříjemnější, a to díky plynulosti a tempu obou projevů.

Ze studie střední generace je zřejmé, že obecně české rysy v promluvách převládají. Na druhou stranu je také zřejmé, že si tato generace velké množství nářečních rysů udržela a některé dialektální rysy jsou u nich stále živé.

5 Nejmladší generace

Výběr zástupců této generace byl asi nejtěžší. Velká část mých přátel odešla studovat do Prahy, do Brna či jiných moravských měst, proto jsem se bála, že jejich promluvy budou ovlivněny již zmíněnými oblastmi. Nakonec jsem vybrala dvě slečny, patriotky, které přestože studují v Praze a jejím okolí, jsou ve svém rodném městě velmi často.

Obě respondentky nejmladší generace také velmi dobře znám, a to už od dětských let. První nahrávka byla pořízena s Aničkou, která je fyzioterapeutkou, hudebnicí, komediantkou a člověkem s nejširším úsměvem, co znám. V rozhovoru se spontánně rozpovídala o svých školních letech, studiu na vysoké škole a slavení Vánoc a Velikonoc.

Druhá nahrávka vznikla na začátku podzimu v nejkrásnější části města, v chráněné rezervaci Peliny. Povídala jsem si s Klárkou, která je studentkou chemie, organizátorkou místního charitativního plesu Modrý bál a nejaktivnějším člověkem v Chocni a okolí. Z důvodu stylizovanosti první části rozmluvy jsem plynule přešla do rozhovoru o běžných problémech, a díky tomu je druhá část přirozenější a pro studium materiálu přínosnější.

5.1 Obecně český rozbor

5.1.1 Fonetický rozbor

Diftong *ej* nahrazuje *i/í*

každej viďí (5. ř.), *skejsla* (13. ř.), *musela bejt* (14. ř.), *chválí vejšku* (56. ř.), *de se umejt* (94., 97. ř.), *hodňe přemejšlí* (119. ř.), *vimislej* (127., 18. ř.), *mohli polejt* (136. ř.), *maj umejt záchot* (170. ř.), *bil takovej hodnej* (39. ř.), *bil to takovej hodňe velkej krok* (43. ř.), *bil hroznej řát* (45. ř.), *strašnej stres* (59. ř.), *šťedrej den je takovej* (80. ř.), *každej jinej den* (80. ř.), *takovej zvik* (89. ř.), *hroznej voprus* (97, 98. ř.), *teda rosbalej* (107. ř.), *Zelenej čtvrtek, Velkej pátek* (117. ř.), *vobrofskej trombón* (129. ř.), *krouťej hlavou* (133. ř.), *celej ten den* (138. ř.), *barák bil zamčenej* (154. ř.), *musej vzit šťetku* (169. ř.)

Diftong *ú* v *ou*

souseckí (5. ř.), *sou* (5. ř.), *nastoupila* (8. ř.), *dlouho (10. ř.)*, *podloubat* (17. ř.), *přestoupila* (26. ř.), *zablouďili* (41. ř.), *šoupe* (41. ř.), *krouťej* (113. ř.), *skoumali* (141. ř.), *housle* (179. ř.), *dlouhá* (182. ř.), aj.

Úžení *é* v *í*

V tvarotvorných příponách: *takovím velkim kopcí* (3. ř.), *druhímu do talíře* (5. ř.), *takoví docea richlí* (8. ř.), *bilo to šílení* (13. ř.), *to bilo hrozní* (31. ř.), *šílení bluďišťe* (33. ř.), *zdravotňická liceum* (42. ř.), s *toho celího svjeta* (48. ř.), *takovíto to bestarostní období* (56. ř.), *volního času* (58. ř.), *noví vjeci* (60. ř.), *takoví jako pestrí* (68., 73. ř.), *to je takoví* (76. ř.), *je připravení* (81. ř.), *pro ti roďini mladí* (88. ř.), kde *máme připravení* (92. ř.), *tak promakaní* (99. ř.), *nebilo nápadní* (100. ř.), *vikulení voči* (122. ř.), *takoví fťipní* (114. ř.), *stresoví pro nás* (126. ř.), *heski vimišlení* (130. ř.), *po celím* (135. ř.), *tak špatní* (164. ř.), *druhim pokoji* (171. ř.), v *Novim zboží* (178. ř.)

Absence náslovného *-j*

menuju se (1. ř.), *tam sou* (5., 56., 148. ř.), *já sem* (11., 155. ř.), *ať jí deme* (17. ř.), *sem ešťe nevjeďela* (20. ř.), *liďi sou jiní* (74. ř.), *Vánoce sou* (79. ř.), *pak ešťe tedá* (107. ř.), *ešťe víc duchovňeji* (118. ř.), *sme* (143., 144. ř.)

Protetické *v*

vo studium (6. ř.), *voba dva* (9. ř.), *vobítku* (12. ř.), a *vona uš* (14. ř.), *vobroská* (27. ř.), na *vobídek* (29. ř.), *bilo vopravdu* (47. ř.), *vomrzelo* (72. ř.), *po vobjeďe* (85. ř.), *ňegdo voprus* (98. ř.), *vodešel* (100. ř.), *vo osum a vo deset* (101. ř.), *voňi* (102. ř.), *von vopravdu přišel* (103. ř.), *ňáki votáski* (111. ř.), *vobrofskej trombón* (129. ř.), *voňi vobjížďeli* (130. ř.), *voňafki* (136. ř.), *vodpoledné* (138. ř.), *sme to vodhadli* (143. ř.), *jít vodhodlat* (146. ř.), *už bilo vopraudu* (150. ř.), *voňi u nás* (159. ř.), *vona* (182., 183. ř.)

Změna hlásky *č* na *š*

na štvrtou (88. ř.)

Vynechávání hlásek, haplologie a nedbalá mluva

sem řikaa (3. ř.), *začaa* (7. ř.), *docea* (10. ř.), *třea* (13. ř.), *dicki* (13. ř.), *ňák* (16., 18., 49. ř.), *kerá* (16., 23., 181. ř.), *kerou* (17. ř.), *taglen* (18. ř.), *takoou* (23. ř.), *prsťe* (23., 139. ř.), *diš* (24. ř.), *třea* (24., 96. ř.), *kerí* (25. ř.), *takoí* (25. ř.), *paňí čelki* (28. ř.),

prsťe (31. ř.), *prtože* (33. ř.), *taksm* (34. ř.), *sems* (36. ř.), *upe* (48., 57. ř.), *tea* (52. ř.), *takovejchdle* (66. ř.), *poříáňe* (59. ř.), *jesi* (69. ř.), *protže* (74., 182. ř.), *ae* (85. ř.), *taita* (127. ř.), *ňekerou* (131. ř.), *třeá* (158. ř.) aj.

5.1.2 Morfologický rozbor

Koncovka (e/a/i)ma v sedmém pádu množného čísla

nad ťema prvákama (25. ř.), *s rúznejma problémama* (64. ř.)

Koncové *-jc* u druhého stupně příslovcí

pozďejc (149. ř.)

Sjednocené tvary N, A a V u adjektivního a zájmenného skloňování

třea roďiní (4. ř.), *bilo to takoví docela richlí* (8. ř.), *bilo to tam uplňe jiní* (27. ř.), *bilo uplňe šílení* (33. ř.), *bestarostní vobdobí* (48. ř.), *takoví problémi* (64. ř.), *abi to mňel takoví jako pestrí* (73. ř.), *jedno a to samí* (74. ř.), že *je připravení* (81. ř.), *abi to nebilo nápadní* (100. ř.), že *neříkaj to klasickí* (128. ř.) aj.

5.2 Východočeské rysy odlišné od obecně české skupiny

5.2.1 Fonetický rozbor

V této části mě překvapilo, že u respondentek je poměrně časté dloužení hlásek na konci slov. Důvodem snad může být již několikaletý pobyt v Praze a okolí, kde je toto dloužení poměrně typické.

Diftongizace *í/ý* v *ej* po ostrých sykavkách

na vozejku (65. ř.)

Tendence krátit samohlásky *í a ú*

vzit (169. ř.)

Východočeská haplologie

ďála (55. ř., 152. ř.)

5.2.2 Morfologický rozbor

Koncovka *-oj* se objevuje v dat. a lok. substantiv rodu mužského

panoj docentovi sem teď mimochodem psala meil (184. ř.)

Vyrovnání koncovky *-ej* ve 2., 3. a 6. pádu přídavných jmen a rodových zájmen

s takovej malej víski (2. ř.), *coš na tej Kolárofce* (27., 28. ř.), *na tej základce* (31. ř.), *do tej školi* (31., 32. ř.), *do tej čtvrtej bé* (38. ř.), *správňe na tej škole* (50. ř.), *na ňákej ambulanci* (66. ř.), *na tej ambulanci* (67. ř.), *na tej židli k tej poličce* (92. ř.), *po tej večeři* (93. ř.), *do tej skříňki* (102. ř.), *do takovej kúlňički* (161. ř.)

Koncovka *-ej*, *-aj* je užita ve 3. os. pl. u sloves 4. a 5. třídy

znaj (4. ř.), *říkaj* (57. ř.), *maj* (65. ř.), *choďej s ťim* (68. ř.), že *je bolej záda* (68. ř.), *když se ti dárki teda rosbalej* (107. ř.), *ti bidlej v tom druhim pokoji* (171. ř.), *tam fakt choďej* (110. ř.), *krouťej hlavou* (113. ř.), *vimrskaj* (123. ř.), *si vimislej* (127. ř.), *dicki vimislej ňecó* (128. ř.), *nemaj to zadarmo* (124. ř.), že *neřikaj* (128. ř.), *visekaj* (139. ř.), *jak maj vidrbat* (168., 169. ř.), *jak maj umejt* (169. ř.)

5.2.3 Syntaktická část

Vybočení z větné vazby

jako souseckí (v)stahi tam sou velice pestré (5. ř.), *prože fšichni ďeťi po vobítku* (12. ř.), naše *malí ďecka dou dát zvířátkúm* (94. ř.), *no a bilo to sranda* (148. ř.), *tak ti sou nepořádní holki* (172. ř.)

Opakování výrazu

to takoví prosťe úplňe prosťe takoá (29. ř.), *dát vjeci do šatni a ti šatni bili ve sklepje* (32. ř.), *tam bil hroznej řát a já nemám ráda řát* (45. ř.), *takoví hodňe, takoví* (79. ř.), že *to přináší nešťesťí, že to přináši třeba ňáki* (90. ř.), *jako je sranda, jako pozorovat ti liďi* (111. ř.), a *tam sem, tam sem* (167. ř.)

Postupné upřesnění sdělení

dát vjeci do šatni a ti šatni bili ve sklepje (32. ř.), že *to přináší nešťesťí, že to přináši třeba ňáki, ňákou vážnou nemoc* (90., 91. ř.), a *taki sme museli jít ješťe nakrmit, že jo, nebo prosťe dát ňeco ťem zvířátkúm* (98. ř.), *tag ségri, voňi uš sou starší, vo osum*

a vo deset let (101. ř.), *jak ti kluci, malí, naši sou* (105. ř.), *šli do semináře, na faráře šli* (149. ř.)

Přímá řeč

„No mi přijedeme hrozně brzo, protože abi sme to fšechno sťihli.“ (132., 133. ř.), *„Tíjo tadi to brzďí!“* (142. ř.)

Nedokončená výpověď

a mi zme si připadali upně takoví jako sme třeťáci a to… (25., 26. ř.), že *to bilo úplně…* (31. ř.), *gde sme mněli mít...* (34. ř.), že *prosťe zablouďili a nevjeďeli, kam jít…* (41. ř.), *choďila sem na zdravotňická liceum tam a bilo to úplně...* (42., 43. ř.), *protože zubař ňák nevišel, tagže…* (54. ř.), *tagže to je takoví...* (76. ř.), *no á je to vlastně...* (117., 188. ř.), *ale prosťe ti kluki pořádně jako…* (122., 123. ř.) aj.

5.2.4 Lexikální rozbor

po vobítku (12. ř.) – deminutivum, po obědě, ***skejsla*** (13. ř.) – zkejsnout, tedy nedobrovolně někde zůstat (Hugo, 2009, s. 486), ***ťuňťové*** (25. ř.) – je označení pro důvěřivého a neprůbojného člověka (Hugo, 2009, s. 435), ***Kolárofce*** (28. ř.) – choceňská základní škola Jana Kollára, ***na tej záklatce*** (31. ř.) – „základní škola“ (Hugo, 2009, s. 476), ***vejšku*** (56. ř.) – „vysoká škola“ (Hugo, 2009, s. 447), ***kalíš*** (57. ř.) – opíjet se (Hugo, 2009, s. 185), ***paříš*** (58. ř.) – opíjet se (Hugo, 2009, s. 300), ***voprus*** (98. ř.) – je vulgární označení nepříjemné a nudné činnosti (Hugo, 2009, s. 288), ***ješkovi*** (112. ř.) - „ježkovy oči“, „zástupné za Ježíši“ (Hugo, 2009, s. 180), ***blbiŋki*** (129. ř.) – označení pro hloupost či nesmysl (Hugo, 2009, s. 66), ***f baráku*** (140. ř.) - barák, tedy obytný dům (Hugo, 2009, s. 56), ***furt*** (174. ř.) – stále, pořád (Hugo, 2009, s. 142), ***ňáko*** (157. ř.) – „ Ve vých. polovině svč. nář. a na sz. okraji přechod. čm. nář. dominuje forma ňáko (…)“ (ČJA, 2005. s. 550), ***dáme jim taki čočku*** (123. ř.) – *„výprask, pokárání“* (Hugo, 2009, s. 95), ***šmerkus*** (122. ř.) šmerkus(t), východočeské slovo označující šlehání pomlázkou na Velikonoční pondělí, slovo pochází z německého slova *Schmeckostern* (Machek, 2010, s. 617), obdoba slova je šmirgus(t) (ČJA, 1997, s. 448), výraz *šmerkus* byl zaznamenán i u promluvy ženy (*1906) reprezentující severočeské nářečí (Bělič, 1972, s. 235)

5.3 Shrnutí

V části fonetické jsem uvedla jeden příklad diftongizace, východočeskou haplologii a krácení hlásky *i*. Na druhé straně mnohé z hlásek, zvláště na konci slov, jsou nepřirozeně dlouhé. Důvodem může být sice nestálý, ale několikaletý pobyt v Praze a jejím okolí. V oblasti morfologie si tato generace zachovala tři nářeční prvky, a to užití tvarotvorné koncovky *-oj* ve 3. a 6. pádu substantiv, dále koncovky *-ej* ve 2., 3. a 6. pádu přídavných jmen rodu ženského a nakonec i užití tvarotvorných sufixů *-ej*, *-aj* ve 3. os. pl. u sloves 4. a 5. třídy.

V oddílu lexikálním byla slova opět spíše expresivně či vulgárněji laděna. Za zmínku však stojí substantivum *šmerkus*, pojmenování pro pomlázku a obecné veselí na Velikonoční pondělí.

Závěr

Cílem této práce bylo podat studii o zachovalosti nářečních prvků na území města Chocně, které se řadí do východočeské podskupiny. Zaměřila jsem se na fonetický přepis promluv tří generací obyvatel Chocně a v jednotlivých kapitolách praktické části byly popsány. U každé generace jsem se zaměřila na jevy fonetické, morfologické, syntaktické a lexikální. Uvádím jak rozbor dialektu, tak i rozbor obecně český. V této části jsem užívala především tyto publikace: *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie* Ireny Bogoczové, *Nástin české dialektologie od* Jaromíra Běliče, dále knihu Luďka Bachmanna *Nářečí na Vysokomýtsku* a *České nářeční texty* Arnošta Lamprechta.

Fonetický rozbor obecně český obsahuje hláskoslovné změny jako je např.: úžení *é* na *í* (*mlíko*), protetické v (*voves*), absence souhlásky *j* na začátku slov (*menuju*), diftongizaci *í/ý* na *ej* (*mlejn*), haplogie (*ňák*), či vynechání hlásek (*prsťe*). Zmíněné znaky se objevují ve všech generacích. Studium hláskoslovných rysů odlišných od obecné češtiny ukázalo rysy jako: důslednější diftongizací *í* v *-ej* (*zejma*), výslovnost bilabiálního *u̯* (*kreu̯*), krácení hlásky *i* (*ribňik*), či dloužení hlásek *e* a o v přízvučných slabikách u dvouslabičných substantiv (*péří*). V promluvách je možné zaznamenat i vkladné *-j* (*nejňi*) a změnu skupiny souhlásek *nn v dn* (*honnej*). Tyto fonetické jevy jsou spíše záležitostí generace nejstarší a do generace střední a nejmladší už se příliš nepromítají. Za zmínku stojí i východočeská haplologie (*ďála*), která se hojně vyskytuje u všech generací.

V morfologické části obecně českého rozboru jsem uvedla například: absenci hlásek na konci slov (*a vís to na pole*), dále jsem zaznamenala obecně českou koncovku *e*/*a*/*i*-*ma* v 7. pádu množného čísla (se *sourozencema*), příčestí minulé se v promluvách objevuje bez hlásky *-l* (*tak přines*) a sloveso být se ve 2. osobě jednotného čísla objevuje ve tvaru seš (*votevřels, zavřels*). Až na posledně zmíněný rys se – podobně jako u rozboru fonetického – se obecně české znaky objevují ve všech generacích obdobně.

Z pohledu dialektologického jsem popsala změny a uvedla jejich příklady. V promluvách respondentů všech generací se ve vyváženém množství vyskytovala koncovka *-oj* (*o ampérkoj*), která se užívá u substantiv ve 3. a 6. pádu namísto spisovné koncovky *-ovi.* V generaci nejstarší a dokonce i střední jsem nalezla užití nominativu

ve funkci akuzativu u substantiv rodu mužského (*volala jsem doktoři*). Tento rys jsem však nezaznamenala u generace nejmladší, a to ani metodou přímého pozorování. Troufám si tedy tvrdit, že jev u této generace již přítomen není. Dalším ze stále žijících rysů je koncovka *-ej* užitá ve 2., 3. a 6. pádu přídavných jmen rodu ženského (*s takovej malej víski*). Stejný případ nastal i u zájmen, které se s výrazem pojily (*dífka, kerej sem chťel hrát*). V nahrávkách jsem bohužel nezaznamenala koncovku *-ej*, se kterou se v severovýchodočeské podskupině setkáváme u podstatných jmen v 7. pádu (*s prácej*). Ve výzkumu ji však uvádím, a to díky metodě přímého pozorování. Nakonec se v promluvě všech generací objeví i tvarotvorný sufix *-ej a -aj* (*že je bolej záda, že nás visekaj*) užitý ve 3. os. pl. u sloves 4. a 5. třídy. Do této části jsem u generace nejstarší zařadila i informace o neobvyklých tvarech vlastních jmen.

V další části se zabývám výstavbou komunikátů. Vzhledem k tomu, že mluvčí své promluvy neměli připravené a jejich vyprávění často směřuje do minulosti, je možné v jejich projevu najít prvky stylu prostě – sdělovacího. Ve všech generacích, ale převážně u nejstarší a nejmladší, je užito mnoho slov parazitních (*že jo, prostě, jako*), dále vyšinutí z větné vazby (*jako sousecki (v)stahi tam sou velice pestré*), opakování již vyřčeného výrazu (*vejlet, vejlet do, do Říma*), postupné upřesnění informace (*to je litina, to bilo lití*), nedokončení výpovědi či přímá řeč.

V poslední, lexikální části se zabývám slovy, která jsem v promluvách zaznamenala. Při hledání významu, původu nebo oblasti, kde se výraz vyskytuje, jsem se nejvíce opírala o všech pět dílů *Českých jazykových atlasů*, převážně pak o díl třetí, dále Machkův *Etymologický slovník českého jazyka* a nespisovné, vulgární a slangové výrazy jsem dohledala v knize *Slovník nespisovné češtiny*. Tato část byla doménou především generace nejstarší. V jejich promluvách jsem našla několik východočeských i Chocni geograficky bližších výrazů (*troka, zajc, seknice* nebo *skřipka*). Několik slov v promluvách respondentů je převzato z německého jazyka (*troka, putna, špajze*). V lexikálním rozboru generace střední a nejmladší převládaly výrazy spíše nespisovné, expresivní a univerbizované (*základce, voprus, učňák*). V nejmladší generaci mě však velmi překvapil výraz *šmerkust*, který Machek (2010, s. 617) popisuje jako východočeské slovo označující šlehání pomlázkou na Velikonoční pondělí.

Výsledek výzkumu je pozitivní. Ačkoli žijeme v době moderních technologií a každý den jsme obklopeni, pohlcováni a ovlivňováni jazykem sdělovacích prostředků, jsou některé nářeční rysy, a to i specifické severovýchodočeské, stále živé. Jsem

zvědava, co z dnešního stavu nářečí na Choceňsku zůstane uchováno pro příští generace. A až za pár desítek let bude opět nějaký student zpracovávat téma dialektů mého města, přeji si, aby se toho moc nezměnilo.

Zdroje

BALHAR, Jan. *Český jazykový atlas*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2002, 626 s. ISBN 8020000135.

BALHAR, Jan. *Český jazykový atlas*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005, 680 s. ISBN 8020013393.

BALHAR, Jan. *Český jazykový atlas*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999, 577 s. ISBN 80200065403.

BALHAR, Jan a Pavel JANČÁK. *Český jazykový atlas*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1997, 507 s., 230 s. map. ISBN 8020005749.

BALHAR, Jan a Pavel JANČÁK. *Český jazykový atlas*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1992, 427 s. ISBN 80200001431.

BACHMANN, Luděk. *Nářečí na Vysokomýtsku*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2001, 201 s. ISBN 80-200-0859-4.

BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, 463 s.

BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Vydání druhé, upravané. 190 s. ISBN 8074640337.

CUŘÍN, František a Břetislav KOUDELA. *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakl., 1964, 209 s.

DVOŘÁK, Radovan. *Choceň: (patnáct kapitol z dějin města)*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2000, 176 s. ISBN 80-86042-22-7.

HOLUB, Zbyněk. Dialektologická praktika: (Úvod do praktické dialektologie). 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1996, 75 s. ISBN 807040163x.

HOLUB Zbyněk, JANEČKOVÁ Marie. *Úvod do české dialektologie: s texty*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka, 1993. ISBN 8070400749.

HUGO, Jan. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, 2009, 501 s. ISBN 978-80-7345-198-1.

KONÁRKOVÁ, Marcela. *Naše Choceň: nevšední procházka městem*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Flétna, 2012, [38; 8] s. ISBN 978-80-904947-3-2.

KOSINA, Emanuel. *Dějiny a místopis města Chocně a okolí*: *z dob nejstarších, až ke vzniku jednotlivých částí města*. 1940. 127 s.

LAMPRECHT, Arnošt. České nářeční texty. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, 425 s.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 5. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 866 s. ISBN 978-80-7422-048-7.

MEDUNA, Zdeněk. *Pověsti z Chocně a okolí: lidové zvyky, pověry a léčitelství z okolí Chocně*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2002, 93 s. ISBN 80-86042-67-7.

UTĚŠENÝ, Slavomír. *Nářečí přechodného pásu česko - moravského: hláskosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1960, 254 s.

ŠEMBERA, A. V.: *Základové dialektologie československé.* Vídeň: Vlastním nákladem 1864.

Internetové zdroje

Choceň: Historie Chocně [online]. [cit. 2015-06-08]. Dostupné z: http://www.chocen-mesto.cz/historie-mesta/d-314450/p1=24504

Česko-Slovenská filmová databáze: Monika Načeva [online]. [cit. 2015-06-08]. Dostupné z: http://www.csfd.cz/tvurce/53998-monika-naceva/

Nadační fond Josefa Luxe: Josef Lux [online]. [cit. 2015-06-08]. Dostupné z: http://www.fondlux.cz/joseflux.html

Slovník české literatury: Vladimír Mikeš [online]. [cit. 2015-06-08]. Dostupné z: http://www.slovnikceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=811

Přílohy

Příloha č. 1 Přepis nejstarší generace

První promluva

Nó, tak tadi to obitní bilo postavení osumnácetštiřicetštiři. Jo to bilo dřevjení všecko. To sme tam ješťe mi vostávali, jo, to bila kuchiň, teda, to bila jedna mísnost, tam se spalo, že jo, tam se vařilo, no a nahóře nad tou mísnosťí bili komori, a tam ta čeleď spala, že jo. No já sem spal tadi dóle, teď se řekne síň, to bilo z veŋku šels, votevřels dveře, zavřels a tam bila velká síň a já sem spal tam dole v zejmňe, mrzlo, no, ti holki ti tam nahóře taki museli bejt...zmrzlí a ten kočí, ten spal f koňírňe, to že teda vopravdu vono, diš to vemeš, voni to bili chudáci tihle ti námezní síli, jo, co teda... .No, ale u nás sloužili takoví heskí holki, takovi spívali, vono se pralo tolika prač, uš to víš, troka...mamiŋka, jo, na kraji prala, že jo, naše prádlo, voni si prali svoje prádlo, viď no, pak do putni a šli s nim támle k ribniku to máchat, to seš doma nemáchalo. No proč nevim, páč tam taki ta voda taki není kolikrát čistá, že jo, nebo to. No jo, tak voni ti vodi bili čistí teŋkrát ješťe to bilo. (Dalo se z toho pít?) *Prosim?* (Dalo se z toho pít?) *No, tak to ne, to ne, no.. Ale diž sme bili sušili u řeki, tak sme tam pili vodu ze řeki, přímo ze řeki, ale to teŋkrát ješťe ti vejkali, to fšecko bilo vlasňe doma. To se nigde nepoušťelo, tos mňel zvanou seŋkrovnu, že jo, no, a to tam do toho nateklo diž bila plná, tak musels zapřáhnout buť koňe, nebo ňeco, že jo, napumpovat dolejt ji, že jo, a víš to na, teda, buďto si ves na louku, nebo na póle, žes s tim taki zas hnojilo, to bilo hnojivo, viť, no (To jo no.) To neska je takovídle vjci to uš aňi to nevíte, co to bilo* (To ne!) *A bila to nádeňičina, zemňeďelství, to bilo teda, to nedalo žádní velikí peníze, to ne, no, tak ješťe potom ďeda stavjel chlívi, tadi, to nevim, tak to uš teťka zapomínam mám to napsaní, poňevač ten vodhadce, že jo, sem všecko musel vjeďet, vjeďet to podle toho, ten barák vodhadoval, že jo, a stodola bila stavjená dvacetosum. Mňe bili tři roki, že jo, to si pamatuju, to teda nevim, jak je to možní, diť mň bili tři roki. Já sem procházel uš dlali nahóře, uš je dávali zďení nahóru a já sem tam procházel a voni na mň „Ďi tadi vocut ňeco ti na tebe spadne!“ to si pamatuju, jak dibi to bilo neska, jo no. No a můj ďeda, ten vons to bil vobchodník velikej, jo, s obilím vobchodoval, jo, no a tak tadi mňel tuhle sejpku, viť, todlecto to uš stavjel von ti chlívi tadi, a diš ňáko vobchodoval s tema, nakupoval vobilí a prodával ho vojsku, vojsko mňelo koňe, to bil voves , že jo, no, ten museli koňe mít diš mňeli jako bjehat, a tak, nebo na tom cvičáku, a tak, no skrátka, ti koňe museli voni neska maj mít voves ,voni dneska maj mít voves, že jo, no, a von mňel semŋíko a vono ňáko to slítla cena dólu a von voto jako přišel, skrátka jo, nedostal za to dohromadi nic potom, kleslo to tak, že to bilo špatní jo, von mňel uš plánki jakej bude*

stát tadi barák, obitní, no, to bili, no, to bilo, tak jako zasa do nedávna, že jo, tai bila ti vježički třeba vokolo takoví, no, uš bili uš teŋkrát koupelna, špajze všecko tam bilo namalovaní to tadi bilo strašňe dlouho, jenomže že pak mi sme bourali, tak po ďedoj tadi bila pokladna, no, ale taťínek ji jako používál, že jo, a já jsem ji taki jšťe používál. No, nedobitná pokladna, jo, to je fšecko takhle silní plechi, to je litina, to bilo lití , že jo, no a tak sme ji nachali veŋku, a pak mňe povídá Láďa „Ďedečku, nebo teda taťíŋku, já bich se chťel do ní podívat.“ já povídám „Počkej, já najdu klíček.“ tak jsem našel klíček, no, vona nestála ňáko rovňe, tak sem ji nahnul a já nevim, že se uš nedala, podložil sem ji jo, bila tagle a fšecko, tam bili fšecki ti papíri, pole kdejakí je, vejmňena, no, to fšecko tam zařvalo v tom, no, no pak teda sem diž uš to bilo takle, tak sem se do ní dostal zezadu, ale fšecko bilo uš zničení tam, jo...To bila veliká pokladna, to bilo se postavíš, tak nahoru diž ňeco chťl dát, tak musels zvíhat ruce. No, von ten ďeda dos pil, jo, von mňel ženu, to bila Anička se menovala a vona musela kolikrát f noci zapřáhnout koňe do kári a jela pro ňej do hospodi do Mejta, do Lípi, tadi na kraj, že ho musela přivíst domú, no, páč já nevim ďeda bil nalitej, no, a takle, ale von jinal hospodář bil dobrej, to von jako, jako jenomže poudám tahles skrachoval, semíŋko ňák fšechno to slítlo dólú, tak, páč von nakoupil za vjelkí peňíze, rozumíš, a potom uš ho nevišlo dobře ti peňíze zase spátki, jo, abi takže, teda von mňel maŋko, no… Anebo jeho teda manželka, mi sme mňeli taji sviňe taki, že jo, jako prasata, jako porodnici skrátka, malí selata se nám líhli. To bilo šest sviň taji a von v noci přijel domu a vona tam hlídala, páč se ti prasnice hlídali tři, štiři dňi, abi je to sele nazalehla, že jo, no, a von ji povidá „Poť spát já sem dneska prodal celou sviňi i s šuňati.“, skrátka, že utraťil víc peňes, neš bi dostal za to (Že někde prohrál.) *prohrál* (V kartách!) *No, tadi bili tři takoví kumpáňi , že jo, taji bil ješť hospodář velkej, Lichtenberg a na Pekárce Husák, ten mňel hrozňe ďeťí, akorát náš potom teda...já uš nevim jak to bilo...Nojo, voni se scházeli, že jo, benďili v noci, pak ráno to bilo tak, já nevim dále jak. No, tahle bich se mi to vibaví ňegdi, ale zas to taki zapomenu jako, jak si člověk pamatuje to viprávjen. Nejvíc, jak bilo viprávjení, gdiš se v zejmňe trhalo péří, gdiš tai teťički , že jo, choďili po trhání péří v zejmňe, tak se a ťi peří voni s toho dlali peřini, každej sme musel mít peřini, že jo, jako do vejbavi, no, neska to neeksistuje uš, to uš je fšecko...Tak u nás se bili štrnáct dňí a tadi bila ňáká Hebltová , že jo, a vona sloužila táhle ve dvoře u nákího, teda, toho dvorního já nevim jak se menoval , že jo, honnej člověk, dobrej bil, no, a tak fšecko vipravolava, jak to bilo, že jo, no tagže jako sem to vodposlouchával, viť nebo tag, támle jede k tomu, k Peklúm, bilo ňáki propadi, tam se propadali prej voli, jo, uplňe do jámi, spadli tam, voda, že tam bila, ňáki jezero. Tagže fšecko tam prej trámi všechno se ďálo na na trámech, pak se na to vozila hlína, no, je to prauda, není to prauda, já říkám, no,*

neska ješť traktori tam po tom jezďej, to bi tam museli taki už bejt. To musel bejt ňákej takovej ftip ňekoho (A jak vlastně vzpomínáš na válku?) *No válku, no, tak na válku copak po sránce živobiťí to sme mjeli,že jo, jako to bilo dost. Jenomže bili listki na voblíkání, takže teda mňeli gdiš sis koupil tohle, tag si nemňel na boti, nebo vobráceňe, to se strašňe muselo šetřit, no, to sme chodili záplacovaní a to... Copak bili liďi, že naďáli peňíze, že...páč liďi za jídlo dávali fšecko možní jo, no, a tak takhle, ale tohle taťínek neďál, todle von se na jednu stranu bál, jo, páč sme mňeli hospodářství pjekní, že jo, dost velkí a von jako bil poctivák, že jo, fšecko mňel přihlášení, jo, to teŋkrát musel bejt soupis a to ti muselo fšecko štimovat. Chodili kontroli a to lidi ďáli, že zabili prase, velkí a dali tam malí sele, že jo, taťínek to nemoh ďelat a starosta mu povídá, taťínek mu povídá „Ti hele tohle mňe neďelej." a von povída „Kampak já je mám poslat tu kontrolu, ňemci, kampak je mám poslat." diš já vim, že to máš fšecko správňe, páč von se bá, von bil jako úskostlivej, že jo. No a vono ho to taki přivedlo do hrob, že jo. Von teda s(t)rašňe kouřil, šedesát cigaret deňe , že jo, a to sme mňeli ješť tabačerki, uš mi kluci, tak sme mu šidii ci(g)areti, ale taki sme mu cigareti scháňeli. Jak von nemňel cigareti, že jo, tak to s nim nebila řeč to bil teda křičel a fšecko no, ale jinak to bil miljonovej člověk, dobrej,* no. No *jinak na válku, no. Já sem bil za válki, že jo, nasazenej na zákopi, jo, támle do Brna a nejdřif do Valašskího Meříčí. Tam sme kopali zákopi, abi taŋki nemohli přejet, jo, páč se to fšecko vod Vostravi hnalo jako sem, no, tak ale to bili a tak ti taŋki tam, že diš pojede, tak že tam spadne a že se tam votsut* nedostane, no, takhle, no, *a bili sme tam s Tisovej nás bilo šest, že sme tam museli jet. No a přijeli sme tam a nám tadi vomarodil, tam ňákej Jindra Hebltú, že jo, a já povídám „Nojo tak to musíme nahlásit copak to taji nemúžeme taji ho nechat bejt a jít do práce a to..."To sme kopali, jo, já sem teda kopal asi tři dňi asi jenom, poňeaďž sme s domu mňeli slivovici přiveženou, uzení viť, no, a ten chlap povídá, ten vedoucí. To bil čech "Já se na ňe přídu poďívat." tak přišel, že jo, mi ho teda pohostili, že jo, a von mňe řekne a ješťe ňákej Honzoj Janečku „Tak vi dva zejtra nastoupíte a budete vodit lidi na pracovišťe." já mu povídám "Tohle já ďelat nebudu, poďívejte se, diť já sem kluk mladej, tadi sou uš starší liďi, uš tátové vod rodin, že jo, musej tam nastoupit, taki kopat." „Né, ne chcete, nechcete, rozmislete se vo druhej den." no já sem poụdal, ale houbi, páč...Tak sem to vzal, tag sme bili dva, tak sme šescet liďí vodili na to pracovišťe, to sme museli mit seznam a ráno vivolávat, menovat ten, a ten, a ten je tadi, se vozejvali a gde je Luďek, gde je, já ňeco ješťe ňemecki umňel...Mňe ňemčina nešla do hlavi taki, no, a pak teda se to ňejako tea zmenšilo, a tag sem to voďil uš jenom sám, jednomu povidám „No tag jich tadi mám asi toligle." a von mi poụdá „Asi, to musíte říct přesňe!" Ale von umňel česki, von to bil ze statku a jako ňemec, jo, a tak*

tahlec a gdiž sme jako kluci kopali, von slíbil gdiž to vikopete, tak můžete jít domu. (17:25)Pane, já set na kolo, musel sem jet a kluci prosit, prosit. Uš nechťeli jít, a přece šli.

Druhá promluva

Takoví drobní práce vobsloužit, ti housata, kuřata, slepice, zajci a pásla sem především husi i na trávníku i na cesťe. Anebo potom po žňich sem jich pásla na strňísku, gdese, gde bilo sklizení vobilí, ale ješťe bili po zemi klasi. A to si husi vizobávali a já sem přitom ešťe ti kláski, co nechali, tak sem sbírala do kitek, to neviš jak taghlens (Jo to vím.) *No, do kiťiček a přišla sem taki, takis mňe přislo do ruki klásek, na jednom stvolu bil jeden klásek… Na jednom stvolu bili dva kláski, čili to bila ratita to, tak sem si řikala, že si ho schovám. A já sem přišla sem domú s ťema husama a položila sem si to tam na zem, ti kláski, a voni mňe to ješťe ti husi sezobali, vizobali , a tak sem se hrozňe mrzela, že sem si ten klásek neschovala lepší a že sme to nenosili, abi abi se vjeďelo jestli s toho viroste na jednom stvolu...*(Dva!) *Dva klási, nó to sem se moc mrzela*.(2:20) (...) (2:40) *nebila, já vim vo tom, že přídeš na prazdňini, tag já sem tam v druhí sekňici, tam ustlala, abis to mňela čisťoŋkí, voňaví a tis nepřišla*.(3:00)…(6:50) *Jeník to nahóře vopanoval a, a voni stejňe vostane, gde bude zamňesnáňí. Vona tam má zamňesnáňí dobrí a Jeník von, že si ješťe uďál tu nástaụbu na po viučeňí víš, no...Jako maturitu si uďál v Hraci, to sem tam akorá bila v nemocnici, na kožnim, tak tam přišel za mnou. Tak teď mu to bilo dobri von ďelá jako vedoucího na staụbje. A že to de, že to, víš že von tam sou starší mušskí, mohli bi si ňáko to, ale von, von má postřech a jako teť umí jako namontovat topeňí a tu, ti vodovodi a to, ale hlavňe topení teťka tam ďál. Jako ješťe navíc při práci, abi viďál, no protože voni si nevodřeknou neš bi vařili, tag dou na jídlo to víš a fšechno drahí. Teťka se za stoụku aňi nenají v Praze asi* (8:30)…(10:00) *Vojta, von nejni mlsnej, ale houbi nejí a játra. To von to nemúže, smažeňici nebo tak, a tak aňi mu to doma nevopucovali, Láďa to nascháňel, dicki se stavil, diš jel tadi vod Ousťí, nebo von ješťe dál tam jezdí tam k Letohradu a tam. Tak přines a zas to musel pucoval a ešťe vosmažovat. Leŋka teťka bila marot štrnáct, skřipku tadihle to mňela ňáký* (10:50)

Třetí promluva

(12:25) *A teť nás volala holčičkí teda k tý tabuli a učili sme se psál velké Á, jo. A to á se nepsalo tak, jak dneska se píše á to á se psalo tagle, tagle, tagle, tagle* (jo!) *a přesto to, to víš to* (Vím, vím, vím, určitě.) *To znáš todle to.* (Jo, to znám!) *Tagže to bilo pomňerňe ťeškí písmeno, velice ťeškí víš pro nás, to ješťe se uďála* (kudrlinka) *Žejo tadi se uďála další teda jako a teť ta čárečka. No, a teť ti á tam bili všechni teda napsaní a teť paňí učitelka řekla*

„Ták ďeti a teť se na to podívejte a teť řekňete, kterí to á je nejhesčí.“ a teť ve tříďe… Jo ješťe řeknu, že ve tříďe bila hvjezda. Jako hvjezda bila jedna ďíveŋka, která se menovala Madleŋka, víš kerá Madleŋka, kerá ke mňe jezdí s tí Kanadi. A ta Madleŋka to bila prosťe hvjezda, bila nejchitřejší, nejvječí, nejheščí a fšechni holki ji znali, protože mňeli nejvječí fabriku. Mňeli v Chocni teda velkou fabriku, že jo. Bila, to bila jako prosťe rodina velice známá, čili nejméňe polovina ďeťí ji určiťe znalo a chodila taki už do sokola, tagže ňekterí ďeti ji znali taki ze sokola. A teť jak teda ďeti sou posedlí ťema, takovejma ťema vosobnostma, tag diš ta paňi učitelka řekla, tak kerí to písmeno je nejkrásňejší, tak šichni křičeli „Madlenčino, Madlenčino!“ Přestaf si, to si ti tak strašňe pamatuju, vždicki vo to tom viprávíme s Madlou. (14:20)…(28:50) *Tak pak přišel starosta a ješťe zase pár líďí, jako zaručili se taťiŋkoj, že ho podržej gdibi s toho ňeco bilo (…)*

Doplňky k promluvě č. 2

(02:00) *Ondra s Jeníkem se doto…, že to bude u nás, ti berki* (Co?) *Nó ovce.*

(3:30) *Jo já sem mňela, jo to bilo zvířat, co sem musela vobsloužit a na vás sem nemňela tolik času, abi sme ňekde jeli.* (3:44)

(4:32) *braŋka, braŋka k dvéřúm*

Příloha č. 2 Přepis střední generace

První promluva

No, tak stačí méno Blaŋka, menuju se Blaŋka a sem s Chocňé, á co bich tak mňela říc víc? (Tak třeba jak dlouho tady žiješ?) *Žiju tadi vod narozeňí, teť to prozraďím, uš skoro padesát let* (Dobře.) *á to je fšecko teťka, asi* (Tak řekneš mi třeba něco o tvým děctví? A škole a střední a tak?) *Tag ďectví bilo dobrí, protože sem bila třeťí nejmlačí, třeťí ďíťe a nejmlačí, tagže mazánek á mohla sem si prakticki ďelat co sem chťela, ale ňák sem toho asi nezneužívala v životě, asi sem prsťe, jako bila sem vichovaná tak, že (g)diš je ňeco potřeba, tag sem to uďelala, (g)diš bilo potřeba ňeco dodržovat ňáki morálňí zásadi, tag sem s ťím nemňela problémi, ale ale mazánek sem bila, to jó, a třea (g)diš sem nebila sem ňigki ňáka provokatérka, že bich třeba chťela se roďičům vzepřít, to hlavňe f tom viším vjeku teda, jo, že bich ňegdi uťíkala z domu, že si můžu ďelat co chci, prosťe sem nemňela potřebu, bilo mňe tam dobře* (A třeba kdyby sis měla vzpomenou na školku, nebo na školu, jak na to vzpomínáš?) *Jo, tak to moc si nepamatuju, protožé mňe hlídala babičká, do školki sem vlastňe nechoďila, jenom do toho předškolňího takovího toho školňí púlrok ňákej, jak se to menovalo, á tak to bilo fajn a já sem bila ráda mezi lidma, mezi ďetma, bavilo, bavila mňe veškerá činnost asi vod jagživa, bavilo mňe sportovat a hudba mňe bavila...Ze školki jeďiná vjec co si pamatuju, že sem, že sme bili na Šajtavje,* (Šajtavě) *a na Šajtavje, pak sme bili samozřejňe ješťe ve škole, ale i s tí školki si to pamatuju, že sme tam bili tíden, bez roďičú á vlstňe mňe to nevaďilo, já sem, já sem doma ráda, vždicki sem bila s roďiči a se sourozencema, alé ale i prosťe s partou (g)diš sem ňekam vijelo, tak sem nemňela problém* (A jak třeba vzpomínáš na tu školu?) *Nó tak, prvňí, prvňí stupeň to bilo celkem f pohoďé, to šlo samó, jako s*...(Kam jsi chodila do školy?) *Choďila sem do Chocňe, tadi bili dvje školi, Choceňského a Komenského, tagže dvojka bila Komenského...A mňela sem jednu kamarátku, vlasňe vod prvňí aš do devátí třídi, sem choďila do školi, která vlasňe bila deví nebo teŋkrát se choďilo do devítki, á nó…A moc si s toho nepamatuju, jako, že sme bili taková parta, já nevim, šesťi, osmi holek a mňeli sme rúzní rúzní ména, jako třeba jedna kamarátka se jmenovala ampérek, tak teŋkrát asi šla, asi bil večerňíček vo ampérkoj, to bilo takoví kuřátko, jedna kamarátka se menovala teta vana (smích) já vúbec nevím jag...jó, já sem bila táta* (Táta?) *já sem bila táta, to je zvlášňí, že sem bila uš teŋkrát táta ne, né asi, že já sem bila asi dicki jako vjetčí, á, taková, právje že sem i jako dost že sem jezďila na závodi, sem jakobi...absolvovala fšechni možní i na prfňím i na druhím stupňi sem apsolvolala rúzní závodi, kam mňe posílali, co se tíče atletiki teda, á nó,no, a tak sem*

prosťe bila táta, uš aňi nevím, gdo bila máma a já si mislím, že máma bila ta moje kamarátka nejlepší, Líba, no, jinak jako prosťe sme se scházeli, vim, že naše mamiŋka, moje mamiŋka vspomíná, že jak sem psala úkoli, prože musela sem mít napsaní úkoli, a pak sem mohla jít ven, tagže já sem vjeďela, že je musím mít napsaní, tagže sem přilítla domú a ešťe v bunďe sem si načmárala ti úkoli a hoďila sem tašku do kouta a šli sme, a holki meziťím čekali veŋku, prže voňi nemuseli mít napsaní ti úkoli nejdříf, jó, to je takoví to, že mňe vlastňe to je ta morálka, kerá mňe vlastňe nevaďila že je, já sem bila ráda, že sem to mňela vodbití vlastňe , a voňi teprf pak večer to psali s roďičema a sem to uš mňela tak,jó, a pak prosťe sme šli, rúzňe sme choďili, já nevim, tajlek ke kamenúm sme choďilí, tam sme...já nevím vo čem, co sme si hráli, ale bilo to takoví jako, bilo to příjemní a bila to sranda. (A co třeba to dospívání, střední škola a tak?) *No, středňí škola to bilo ešťe... druhej stupeň to bilo (v)lastňe v takovím podobním duchu akorát sme se trošku jako přestali hrát jakobi jako ďeťi, začli si hrát trošku trošku jako takoí předdospívající, a ta středňí škola, no prvňí moje středňí škola bila učilišťe v Žamberku, na obor prodavačka elektrotechnického zboží, já sem na to šla proto, že mňe bavila matika a fizika a nechťela sem choďit na přípravu, tagle, já sem nechťela ďelat přímací skouški na středňí školu, protože prže sem viďela, že ďecka, kterí se připravovali na středňí školu, tag mňeli ňáki přípravi a mňeli to jako školu navíc a já si říkala já přeci nebudu choďit na ňáki přípravi, jó, to pudu rači na učňák a prosťe tam se připravovat nemusim, že jo, no, tagže sem, a ješťe ti přímački ďelat ňáki, jéškovi voči, tak sem, tak sem prosťe jako…bavila mňe vždicki příroda, chťela sem i na zemňeďelku, že bich šla, ale nakonec teda vihrálo tohleto, nó, a tam, tam prosťe to tam šlo sam, á tam bilo takoví období jakó takoví to pubertálňí, tó sem jako cejťila na sobje, že sem, že sem potřebovala ďelat takoví lumpárni, ale nebilo, ale nebilo to žádní, jako že sem potřebovala pit alkohol nebo kouřit, to sem samozřejmňe taki ďelala, ale nebilo to to, co sem potřebovala, já sem hrozňe ráda ďelala jako takoví provokativňí, provokativňí , já nevím takoví, takoví jako vjeci s kterejch pak je sranda, a že se jako vostatňí ťím budou bavit akorát, že ňegdi se to jako učitelúm moc nelíbilo bila sem teda, já sem do toho Žamberka nejezďila, bila sem tam na intru, á já nevím, tak sme třeba, třeba smé přeházeli sme obrazi na chodbje, co bili ňáki, já nevím, ňáki hudebňí skladatelé a umňelci sme tam mňeli na chodbje na vobrazech a mi sme je jako přeházeli, á pak voňi s toho uďáli jako takovou aféru, jakože sme, prosťe, že ňákej prúser hroznej s toho uďáli, přitom to mňelo bejt jenom že sranda, protože sme místo, vedle Dvořáka sme asi dali ňákej vobrázek, kterej vubec s ťím tématicki nesouvisel, jo nám to přišlo hrozňe legračňí, a že se druhej den ráno budou fšichňi jako tomu smát a voňi se tomu smáli jenom ďecka, ale učitel*

jako ňákej asi, kterej nemňel smisl pro humor, tak s toho uďelal hroznou aféru, takovídle vjeci, jo, blbost, blbost, ale tagže jako, já sem asi bila taková, jako že, trošku sem bila viďet, i ťím, že vlastňe sem se nemusela učít a mňeli sme taki dobrou paňí učitelku na ťelocvik, ta mňe učila ňemčinu a ťelocvik a bila sem u ňí hrozňe oblibená, prže ňemčina i ťelocvik mňe šli, ale vim, že sem vod ňí dostala facku jednou, protože sem, napovídala sem, jako jak sme bili rozďelení á, bé, á, bé, řadi že jo, psali se slovíčka, diktát slovíček, bili sme á, bé, á, bé, á, bé, a já sem přes tu řadu jakobi napovídala, přes tu řadu jako vedle sem napovídala to sví, že jó, a ješťe sem pomáhala, ťem co mňeli to bé a já sem bila á o voňi bé, tak sem fšude napovídala, mislela sem si, že mňe neviďí a vona mňe dala zezadu takovou facku, že sem se bouchla vo lavici čelem (To se ještě mohlo?) *No, paňí učitelká Javúrková mohla, mi sme jí říkali Hilda, vona bila vopravdu taková germánská á učila tu ňemčinu a ten ťelocvik, ale mňela sem u ňí stejňe dobrí a mňe stejňe, já sem vjeďela, že si to zasloužim, tak sem to nebrala jako ňákou nespravedlnost, jo a pak sem jela na ti závodi s ňí, tak vona mňe tam zas jako, jako vlasňe dávala najevo tu přízeň, tagže to bilo, jako dobrí, nó jo, no, ale dúležití, dúležití je to, že…dúležití…Tak zajmaví, že vlastňe jak sme ďelali takovdle blbini, tak pak to ňák vigradovalo, á, žé prosťe , že asi budu muset vodejít z intru, respektive, ňák mňe hrozila ňáká řeďitelská dútka, pak sem si říkala, za takovídle blbosťi, to je teda, nó, a naše mamiŋka se rozhodla, že nebudu, že nebudu prosťe na intru, že budu dojížďet, jo, to bilo předťím i ňáki poznámki, jako takoví že, Blaŋka se bavila témňeř celou hoďinu na chotbje s chlapcem a nepřišla do hoďini, jo, le já sem s sňím bavila úplňe normálňe kamarátski, a to že skoro témňeř celou hoďinu sem nepřišla, to bila blbost, to bilo asi jenom deset minut*...(No jo.)...*no tagže sem pak začla jezďit á tam to bilo taki dobrí, protože tam bila parta ve vlakú, kterí tam jezďili do Žamberka i na jiní školi, tak to bilo taki správní, taki sme si to užívali a moje studijum spočívalo f tom, že sem si, ňic sem se nemusela učit, asi kromňe slovíček a ti sem se vždicki učila f tom vlaku akorát , á, á jako dobrí to bilo, á, si pamatuju že, asi to bilo ve druháku, že mňe chťeli dát dvojku s chováňí, nebo jesi to bilo f tom prváku, že říkali no umlu…uprosili sme to, že nedostaneš dvojku s chováňí, protožé bis nemňela viznamenáňí, sem teŋkrát nevjeďela, že gdiš máš dvojku s chováňí a samí jedňički, že vlastňe nemáš viznamenáňí, tak voňi asi zas prestiž potřebovali, abi vikázali na škole tolik a tolik množtví ťech viznamenáňí, tak abich to, á, jako choďili za mnou jakože, teá ta ťelocvikářka, mi sme se za tebe jako přimluvili, jako dibi mňe uďelali ňákou milost, mňe to bilo jedno jesi mám nebo nemám viznamenáňí, nó, a tak potom tedá, tagle ňák to tedá, že jo, sem potom nastoupila do práce a zároveň s ťím se nastoupila, ešťe teda, že si uďelám maturitu, to jak navazovalo na tu školu, na ten učňák,*

to jako nabízeli, že gdo chce jako dál mít teda maturitu, že jo, tagže teda to, á, musela sem ďelat přímací skouški, chťela sem se tomu vihnout v devátí tříďe, ale nakonec stejňe sem ďela přímací skouški, to bila tadi obchotka tadi v Chocňi, nó, to bilo taki f pohoďe, akorá že, předmňet zbožíznalství mňe moc nebavil, protože tam sme se učili i vo mlíku a vo chlebu, ale tag ňák jako to dopadló, tagže sem ňejak vodmaturovala, ale přišlo mňe, že ta škola nemá moc jakobi hodnotu, přestože mám jako maturitu, tak mňe přišlo, asi sem začla dospívat, asi jako, jako kariéra se ňigdi ve mňe neprobuďila, nebo ňák jako cťižádost, ale jako, jako kvalita toho vzďeláňí mňe přišlo, že je taková jako ňíská, že nemá stejnou úroveň jako středňí škola, jakákolif jiná, nó, a tak sme, tak sem ešťe se jako potom přihlásila na ekonomku tadi, to bila jenom na dva roki vlastňe, tam ta maturita prvňí taki bila na dva rokí, a todle bilo taki jenom na dva roki, tam sme zas mňeli chemiji a ta mňe moc nebavila, ale ňák sem taki prolezla, to bilo jako dálkovje, to sem u toho právje choďila, vobje školi bili dálkovje, sem choďila do práce u toho, tagže do práce, prodávat do elektri do visokího míta a k tomu sem choďila do ťech škol a pak sem teda si teda doďála tu ekonomku, ale gdiš sem vodmaturovala na ekonomce, docela s vodřenejma ušima, protože ekonomika, vitáhla sem si finance a vúbec sem nevjeďela co po mňe chťej, tak sem říkaa tadi tudi cesta také nepovede, protože viďím, že nemám pro to talent, jakó, a rozdhoňe se nechci na dalších štiřicet let zavřít do kanceláře, tagže sem říkala, no tak co s ťím, jako tak jako, co s ťím, no a pak se stalo to, že se můj otec viboural na kole a já sem u toho bila, nebo sem prosťe to neviďela, ale přijela sem k ňemu a prosťe sem zjisťila, že sem viďea na zemi člověká a zjisťila sem, že to je otec, á tak sem, tak sem jako potřebo…chťela jako mu pomóc, ale já sem jako nevjeďela, co mám ďelat, akorát ze školi sem si pamatovala, že abi bil ležel na boku, abi se ňejak nezadusil nebo cosi, á tak, že jo, volala sem doktor, doktoři, bilo to večer, bilo to v zimňe, tagže bila tma, ale volal se teda doktor a doktor řek, že to bude asi špatní, přijela sanitka a vodvezli ho do nemocňice, nó, ae to chci říct, že sem vlastňé, jakó si přišla, připadala hrozňe bezmocná a řikaa sem si, s ťím musím ňeco uďelat, jako že musim, jako nemúžu bejt taghle nemožná, jako gdiš se ňegde sejdu, setkám s ňekím, gdo potřebuje pomóc, tak já...jo a ješťe se mňe uďelalo špatňe, prže jak tam bila kref tak já, mňe to neďelalo dobře a já si říkaa jako todle s ťímdle musím ňák zabojovat, jo že musím jakó, tak mňe napadlo, že teda gdiš nechci ta úředňice, že bich mohla bejt zdravotní sestra, á, potom teda jakože jak to mám uďelat, a to bil rok, to bil rok osumdesátdevjet, ale leden, ješťe to nebilo jako vlastňe, to ješťe nebilo, to bilo před revolucí, á, si to musím časovje ňejak srovnat, nó, a teť sem teda přemejšlela, jak to uďelat, tak sem ňegde, tak sem vobvolávala zdravotní školi, to bila f Úsťí teŋkrát, Úsťí,

Hradec, já nevím už jesi Pardubice, Svitavi, á bilo to fšechno takoví jako, já sem u toho potřebovala chodit do práce, protože vlasňe s taťíkem to vzalo richlej, richlej obrat, prosťe von do třech dnú vlastňe umřel, na áru f Úsťí, á tagžé já sem ňák jako mňela potřebu bejt doma, abich jako mamince ňák asi pomáhala nebo ji potporovala, protže v tí dobje uš vlastňe sem bila jenom tam jenom já a brácha ten uš bil ženatej a uš mňel ďeťi, á tagže sem jako mňela jako potřebu nebo ňák sem cejťila, že musím s tou mamkou jako bejt, že nemúžu jako prosťe začít choďit do školi teťka ňegde, abi mňe vona živila, jo a tajle ve dvaceti dvou, nebo kolikaťi, jó tagže jako dálkovje jeďiňe pro mňe připadalo f úvahu, tagže ti sem školi vobvolávala a prosťe fšude jako ňigde nebilo dálkoví studijum, jo, pak ňák že bich šla do Mejta ďelat sanitářku, a pak že bich ňák si tu školu u toho teda ďelala, a bilo to takoví jako, takoví nejasní fšechno, nó, ák sem to nechalá, ňák sem to…prosťe sem jako doufala, že to ňák dopadne, nebo že prosťe ňáki znameňí, nebo já nevím co, a pak vlastňe bila revolucé a tí vlastňe, že jo, revoluce sametová, tak se otevřeli ti bráni, bráni a mi sme jeli tadi se známejma, se prosťe uspořádal asi v rámci, v rámci farnosťi se uspořádal vejlet, vejlet do, do Říma, tagže sme jeli a to bilo já nevím, gdi to mohlo bejt, já nevím gdi to mohlo bejt, na jaře nebo jesi to bilo, bilo to asi ňegdi na jaře, jo, to uš bilo po tej revoluci, uš bili ti zmňeni vo kterej ťi bude viprávjet ňegdo jinej zase, á jeli sme do toho Říma, teť sme tam bili na tom Svatopetrskím námňesťí a v tí bazilice, nebo jak se tomu říká a teť tam jako, teť tam mňe tam bila ňejakej, nebo jestli to bilo v Padoví, ti do toho nemúžeš, gdibis mňe poradila, já teť přemejšlím, gde to bilo, možná to bilo v Padovje, bili sme v Římňe a bili sme ješťe v Padovje, tam je vlastňe Antoňín, že jo, Antoňín padofskí a má tam ňákou, ňákej ten hrop a já teť nevím f kterím f tom kostele to je, to je pro mňe toťiš uplňe né důležití, pro mňe je daleko důležiťejší to, že sme tam, tam prosťe bila ta, ten hrop nebo ten…jak se tomu řiká, je to velkí (To je jedno.) *jo tak teť jako, ten náš pan farář, co tam s náma bil, tak říkal, jako žé, tam máme jít a jako ňeco si jako přát, nebo ňeco f tom smislu nebo ňeco mu jako říct, mu Antoňínovi, a já si řikaa, co mám jako Antoňínovi, co jako bich po tobje tak mohla chťít, co ťi mám říc, nebo co ťi mám vodevzdat ňeco f tom smislu, tak, taks řikaa, hele tak jako já bich jako chťela teda na tu zdrafku, taghle já komunikuju s ťím nebem, a tak jesli to ňák de zaříďit, tak to ňák skusme, a já sem to, jo vim přesňe kdi to bilo, protože to bilo ňák posledního března se jelo, a vraceli sme se druhího, takovej jako víkend ňákej to bil a já sem přijela domú, potom s Chocňé, teda do Chocňe a teď sem mňela třeťího dubna narozeňini a moje sestřeŋka, protože vjeďela, že ňák chci na tu zdrafku, tak mňe dala k mim narozeninám, mňe dala výstřižek z mladí fronti, inzerát, že fakultňí nemocňice Hradec Králové umožňuje, nebo prosťe jako rekvalifikaci pro, prosťe*

pro, protože teŋkrát úředňice, že jo, bili hodňe, tak ňejak ubejvali a teť nemňeli práci, tagže umožňuje rekvalifikaci na zdravotní sestru á jako jakou formou, takle ňákej inzerát a já sem říkaa, kurňa to je vono a teťs říkaa, to ten, to ten Antoňín, ten Antoňín, tadi jako ťe poslal do ťech novin a ták, nó tagže to bilo takoví docela silní...

Druhá promluva

(00:10)*Učitelka nebo kterej ten učitel, ale mislim, že teda chudák ten kantor, kerej mňe učil, tak ten za mňe bil…Protože mňe to nebavilo, samozřejmňe, tagže sem se toho zbavil aš posléze toho co sem ten, to čelo rozbil, nechťeňe. Na klouzačce sem v zimňe brknul, jako hošík sem šel do školi i s čelem, taška na zádech, brkunul sem na klouzačce, čelo se rozbilo na dva kusi, tagže oni ho slepili, ale já sem zjistil, že uš to prosťe, že tadi tudi bich to moch jako porušit, přerušit, tagže si pak zavolali mamiku a řekli jí, že ťech, ti peňíze co za mňe vidává, já nevim to bilo šedesát kurun mislim za kvartál, tagže (Jsou zbytečný.) že, že vihození, že to není pjetka, ale že to je taková horší štirka. Já sem tu kitaru, pak sem mňel kitaru vlastňe, mňe mamiŋka koupila, ale bohužel nevjeďela, že ji koupila se skřivenim krkem, tagže nešla laďit a já sem to taki neviďel a vlastňe moje nastávající žena, ďifka, kerej sem chťel hrát, tak se mi furt smála, že laďím a já sem se pak naštval a mňeli sme tagle zatopeni v takovejch kamíŋkách, tam na priváťe a tu kitaru sem rosšlapal a naházel do ťech rospálenejch kamen a ráno sem vitách jenom ti struni, tagže tagže ke kitaře vopravdu velice komplikovaná cesta. Pak bilo ňáki (v)období ťech motorek, kerí mňe provázelo vod ťech patnácti let aš vlastňe do nedávna a teť motorki sem skončil, sem ďedečkem vlastňe pjetkrát (No!) Tag já sem si říkal, co mi chibí jako tadi f tom životeˇ. Z materiálna sem si poříďil fšechno, co jsem chťel, ale nemám tu kitaru tam votčkrtnutou. Tak sem si jí koupil nedávno a začal jsem na ni hrát, tagže tagže tohle uš je ňekolikátá a mám ťech kitar* (To je krásný!) *Mám ťech kitar.* (A taky harmonika, koukám. Taky hrajete?) *To je harmonika po mojí mamince, která která zemřela přet deseti leti a tak já sem si nechal misim dvje fotki a tuhle harmoniku. To mňe po ní zbilo a na tu sem se naučil ňákou tu, ňákou tu „Na Šumavje dolina“ a takoví...* (7:10) *Taki mám písňičku vo Chocni „Díki pane Pernere!“, kterej bohužel si v Chocni urazil hlavu o sloup, diš diš se ďíval na první tunel na trati Praha a Olomouc.* (To je ironie.) *A projížďel f tom čtiřicátím osmím, nebo pá... mislim, že v čtiřicátim osmim se to pro...osumnácet čtiřicet pjet aš čtiřicet osm. Tři roki se ten tunel kopal a on gdiš projížďel skušební jízdu a jel z Olomouce smňerem, smňerem domú, vlastňe von bil pardubák, tag si tadi v Chocni o ten sloup, gdiš se viklonil a díval se spátki, tak si vo ten sloup nazazil hlavu a druhej den v nemocnici v Pardubicích*

zemřel...(18:15) A tu písničku mňe s nejvjetší určitosťí mi ji spadnou, momentálňe, to je tak. Jo, že mňe ji nepusťej. Buť musim ji dát do profi kvaliti, není to nic levního nahrát písničku dobře. Já aňi jako hlas, já se necejťim spjevák

Příloha č. 3 Přepis nejmladší generace

První promluva

(Tak jo, tak mi o sobě něco řekni.) *Tagže, já se teda představim na začátek. Tak menuju se Aňička, a sem s takovej malej víski nedaleko Chocňé, je to asi tag dva a púl kiláčku, á je tó na takovím velkim kopcí plnim serpentín a jak už sem řikaa je to malá vesňička, gde se skoro všichňi znaj a gde je to takoví hodňe....hodňe…jag bich to řekla třea roďiní, že každej viďí druhímu do talíře, jako sousecký (v)stahi tam sou velice pestré* (No, a tak mě třeba řekni něco o svým studiu.) *No tak, moje studium....chceš říkat už vo studium, nebo ňeco vo školce* (Klidně!) *Tak do školki sem choďila do Chocňe a začaa sem tam choďit docea brzo, protože moje mamka je učitelka a tak…bilo to takoví docea richlí nastoupila sem asi ve třech letech a jelikoš moje roďiče voba dva jako choďili do práce a bili tam docea dlouho, tak ňegdi mňe mňel třea vizvedával taťka, tak samozřejmňe na mňe kolikrát zapomňel a já sem bila f tej školce hrozňe dlouho ždicki jako jedna s posledňích, což mňe hrozňe rozčilovalo, prože fšichňi ďeťi po vobítku už prosťe si mamiŋki pro ňe přišli a já sem tam vždicki skejsla až třea ňegdi do pjeťi a bilo to šílení, protože prosťe dicki sem tam musela bejt už jenom s tou paňí učitelkou a vona uš aňi taki nevjeďela, co jako se mnou ďelat, tak sme vječinou hráli na klavír a spívali písňički jenom mi dvje. No, a vlastňe tam se i tak ňák začala formovat moje osobnost, protože tam bilá jedna paňí učitelka, kerá, kerou furt hrozňe boleli záda a vždicki nám jako říkala, ať jí deme podloubat, ti záďičká, ať jí deme pomasírovat a taklen. No á mňe to tak ňák asi tam začalo bavit, nebo prosťe se mi to líbilo a jí se to samozřejmňe taki líbilo, tagže vlastňe uš tadi začala taková moje jakobi, ňákej můj dloubanec k tomu dalšímu studiu, coš jako sem ešťe nevjeďela, ale teťka spjetňe si to vibavuju taklen. No potom sem začala choďit na základku, taki tadi sem do Chocňe, á ta základka bila v.tňe rozďelená na dvje školi, kdi sme do třeťí třídi choďili na jednu takoou, prsťe na kolárofku, gde kerá bila jakobi jinde neš ta hlavňí budova a vlastňe si teťka vspomínám, že diš sme bili třea jako třeťáci, tak sme si připadali hrozňe velkí úplňe nad ťema prvákama, tam, kerí tam přišli, že to bili takoí ťunťové mrňaví a mi zme si připadali upňe takoví jako sme třeťáci a to…No a pak sme přestoupili na tu hlavňí budovu, kerá bila teda úplňe vobroská, bilo to tam úplňe jiní, prtože tam bilo i zvoňeňí, coš na tej kolárofce nebilo, tam vždicki paňí čelki úplňe svolávali ťim, že zazvoňili na zvoneček a bilo to takoví prosťe úplňe prosťe takoá, jag doma, jag dibi prosťe řekli poďte na vobídek, nebo deme si přečíst pohátku, nebo taklen. No á ták jakobi si (v)spomínám, že můj prvňí den na tej záklatce, že to bilo úplňe...prsťe, že to bilo hrozní pro mňe, prtože já sem přišla do tej*

školi á teť sem si musela jít dát vjeci do šatni a ti šatni bili dole ve sklepje no a pro mňe to bilo uplňe šílení bluďišťe, prtože já sem tam jako přišla a teť sem hledala tu čtvrtou bé, prosťe tu kóji, gde sme mňeli mít...vjeci a taksm jakobi tu kóji pak našla, jenomže sem se straťila a nedokázala sem se dostat s ťech šaten, jakobi nahoru do ťech k ťem třídám. Nó, a tak si pamatuju, že sems tam dřepla a seďela sem tam a strašlivje sem plakala, prtože prosťe sem bila stracená a přišel tam za mnou ňákej deváťák a říkal jako co jé, co se mňe ďeje, a tak sem mu říkala, že sem se straťila a tak von mňe dovedl pak do tej čtvrtej bé, tak bil takovej hodnej. Nó, a pak postupem času sme si s toho ďáli srandu, protože v devíce sme samozřejmňe museli i mi, taditi štvrťáki, ti jelitá voďit do tech třít, protže se taki kolikrát stalo, že prosťe zablouďili a nevjeďeli kam jít…no (A co střední škola, kam jsi chodila?) *No, tak na středňí sem chodila do Hrace á choďila sem na zdravotňická liceum tam a bilo to úplňe...bil to takovej hodňe velkej krok, protože sem vlastňe uš nebidlela domá, bidlela sem tam, prvňí rok sem bidlela na intru, ale tam to bilo teda jako šílení pro mňe, protože tam bil hroznej řát a já nemám ráda řát, nemám ráda gdiš ňeco musim. A tak sem se po tom roce přesťehovala k ségře na bit á tam uš tam bilo fajn tagže jakobi tu středňí školu sem si prožila tak ňák heski. Gdiš na to spomínám, tak to bilo vopravdu takoví upe bestarostní vobdobí, gdi sem se vopravdu ťešila s toho celího svjeta tadi a krásňe sem si to užívala a i ta škola tak ňák mňe bavila a vlastňe sem aňi tak ňák netápala ,co bich chťela ďelat vjeďela sem, že sem správňe na tej škole, že se chci vjenovat zdravotňictví nebo ňákímu oboru ve zdravotňictví a vlastňe potom, gdiš sme si podávali přihláški tak ...tak sem mňela tak ňák jasno, že buťto to bude tea fizioterapie, a nebo zubňí lékařství, no* (A tak, ta vejška, máš z toho radost, že to vyšlo?) N*ó, sem takoá na rospacích, sem teda na fizioterapii nakonec, protože zubař ňák nevišel, tagže…jakobi tu práci já mám moc ráda, já prosťe si aňi nedovedu představit, že bich ďála ňeco jiního, alé zároveň to neňí už takovíto bestarostní období, prosťe takovíto, že si spoustu liďí chválí vejšku a prosťe, a upe říkaj jó vejška to je to nejlepší, protože prosťe tam choďíš á kalíš, a prosťe paříš, a prosťe múžeš furt ňekam choďit a máš spoustu volního času. Tak já to tak jako nevňímám, u mňe je to prosťe spíš strašnej stres, že jakobi ten obor mňe hrozňe baví, baví mňe se f tom jakobi vzďelávat a učit se noví vjeci, ale ta škola prosťe je pro mňe hrozňe stresující, taková záťeš...velká, tagže se ťeším aš to dokončím* (A co třeba ta praxe, co máš teťka?) N*o, tak prakse je supér, teťka sem v Kladrubech, a tam je spoustu arabáčú (smích) a je to srandá. Jako bála sem se toho hrozňe moc, ale teťka viďím, že jakobi tam sou pacienťi úplňe s rúznejma problémama, vjetšinou to sou teda ňáki takoví problémi jako, že sou hodňe na vozejku, že nemúžou choďit, maj hodňe ochrnutí nohi nebo ruce, jo, vjetšina*

liďí tam je takovejchdle, coš je zase třea úplňe jiní neš na ňákej ambulanci, gde vjetšina liďí sou zádaři, že prosťe, tam na tej ambulanci neňí skoro ňic jiního neš to že tam liďi choďej s ťim, že je bolej záda, tagže, tadi f tom je to takoví jako pestrí a jiňí. Nó, ale asi aňi nedokážu pořáňe říct, jako co bich, jako gdibich pak chťela zakotvit, no, jesi bi to bil ňákej ten rehabilitačňí ústaf, nebo ambulance, teško říc(t), ale misim si, že človjek aňi potom jakobi v praksi, nebo gdiš to začne ďelat, že aňi asi nemúže ďelat furt jenom tu jednu práci, že bi ho to jako vormzelo. Ki si misim, že se to bude muset prostřídat, že jako múže začít třea ňegde v rehabiliťáku, a pak prosťe jít na ambulanci, abi to mňel takoví jako pestrí, protže gdiš človjek ďelá jedno a to samí, tak sice ti liďi sou jiní, jakobi ti jejich příčini tech bolesťí jsou taki jiní nebo tech jakobi toho, co jim nejde nebo s čim maj problém, ale vlasňe furt ďeláte to samí, tagže to je takoví…(Takže bys to chtěla dělat do budoucna určiťe.) U*rčiťe bich to chťela ďelat* (Tak, teďka z jinýho soudku…Řekni mi třeba, jak slavíte Vánoce, jestli máte něco zvláštního, třeba kdybys měla popsat Štědrý den.) *Nó, tak Vánoce sou u nás takoví hodňe, takoví, že se snažíme bejt teda fšichňi pohromaďe ta roďina á vlastňe Šťedrej den je takovej, že vlastňe začne úplňe normálňe jako každej jinej den. Nó, fstane se, tak ňák fšechno uš, si mislím, že je připravení, jo, á tagže jakobi ňic se neuklízí, ňic se neďelá spíš je to taková, takoví jakobi odpočiŋkoví a vlastňe se začne ďelat aš objet, kdi mi máme kubu z houbama, coš já sem teda, gdiš sem bila malá (s)em to nenáviďela, to bilo nejhorší jídlo pro mňe, protže sem nesnášela ti houbi á uplňe, fuj.* No*, ae teťka uplňe zase na druhou stranu ho mám ráda strašňe. Nó, á potom po vobjeďe začnem ďelat hnetka říski, protože mámé u nás na Hemžích kostel a vždicki tam je ve čtiři hoďini mše svatá, coš je spíš, neňí, je braná jako púlnočňí, ale je to spíš taková púlnočňí pro ďeťi nebo pro ti roďini mladí, tagže tam pak choďíme na tu štvrtou hoďinu a potom přijdeme a máme tu večeři společnou, gdi u nás je takovej zvik, žé nesmíme fstát od stolu, protože to u nás přináší, nebo jakobi říká se, že to přináší nešťesťí, že to přináši třeba ňáki, ňákou vážnou nemoc nebo ňáki úmrťí v roďiňe, gdiš se takle fstane od stolu, tagže, vždicki je sranda, protože mamka se šoupe na tej židli k tej poličce tam, gde máme připravení ti říski a tu mísu s ťím salátem, a prosťe je to hrozňe srandovňí. Nó, á po tej večeři, tam je spousta cukroví a de se umejt nádobí, a teťka i naše malí ďecka dou dát zvířátkúm ňáki dobroti a mi meziťím jakobi připravujeme stromeček a ti dárki tam. A gdiš si vspomenu třea na svoje ďectví, jak sem to prožívala, tak mňe to vždicki úplňe, taki sem strašňe čekala žejo hrozňe mňe rozčilovalo, že ješťe musíme ješťe umejt nádobí a uťírat á bil to hroznej voprus. A taki pak sme museli jít ješťe nakrmit, že jo nebo prosťe dát ňeco ťem zvířátkúm ňeco lepšího neš jakobi jiní dni no a vím, že třea naši to mňeli tak promakaní, že jakobí,*

*abich nezjisťila, že ňegdo vodešel, abi to nebilo nápadní, tak sme fšichňi bili f kuchiňi a gdiš sme uťírali to nádobí, tak ségri, voňi uš sou starší vo osum a vo deset let, tak šli a třea uklízeli ňákou mísu, á taťka natáhl do tej skříňki, gde bili ti mísi, tak natáhl zvonek a voňi tam jako zazvoňili, tagže mňe to přišlo úplňe jako von vopravdu přišel ten Ježíšek a úplňe sem to jako nechápala. Tagže gdiš sem bila malá, tak to fakt bilo promakaní tadi f tom, no, a teťka si to jakobi na druhou stranu užívám, protože viďím jak ti kluci, malí, naši sou s toho úplňe vijukaní, že teda přišel ten Ježíšek a jak to, že tam neňí a jak to, že tam sou ti dárki. Tagže u nás je to vlastňe takoví. No a pak ešťe tedá, gdiš se ti dárki teda rosbalej a tak ňejak si popovídáme, zaspíváme koledi, tak potom choďíme na tu púlnoční ješťe pro dospjelí (*Fakt? – to sem ješte nikdy nedala!) *A je taki zajmaví jako ta púlnočňí tadi no, protože to zas tam fakt choďej třea i liďi jako kerí normálňe nejdou a teť je jako náš pan farář se ptá ťech liďí třea na ňáki votáski a takhlen...Jako je sranda, jako pozorovat ti liďi jako von se blíží jako s tím mikrofonem a voňi úplňe vikulení voči, a prosťe ješkovi mňe se neptejte (smích) Tak ždicki jenom tak jako krouťej hlavou jako né, né tadi sem né. Tagžé je to takoví fťipní to pozorovat, no, jak jako ti liďi sou úplňe s toho takoví vistresovaní, že bi mňeli ňeco říct a*…(Ale, když už jsme u těch svátků, tak jak prožíváte Velikonoce?) T*ák Velikonocé, tak tam uš se to prožívá trochu delší dobu mňe přijde neš už ťech Vánoc, že to začíná uš, že jo, mnohem dříf a pak ten Zelenej čtvrtek, Velkej pátek, Bílá sobota. No á je to vlastňe...Tam to prožíváme spíš tak jako ešťe víc duchovňeji neš ti Vánoce, no, že človjek se tak ňák jako sklidňí, hodňe přemejšlí a vlastňe se tak ňák jakobi poveselí aš na tu bílou sobotu, a to ponďelí je uš takoví jenom jako prosťe taková tečka, no jakože se človjek, nebo já třeba mi sme se hodňe jakobi viřáďili f to ponďelí, že mi sme bili zastánci toho, že prosťe ňákej šmerkus prosťe jako nebudeme stát ve dveřích s nastavením zatkem, ale prosťe ti kluki pořádňe jako…Dáme jim taki čočku, že voňi nás jako sice vimrskaj, mi omládnem, ale neňí to, nemaj to zadarmo, no, tagže*…(Pamatuješ si třeba na nějaký pondělí?) *No, to si pamatuju moc dobře, protože fšechňi ponďelki u nás bili uplňe hrozňe stresoví pro nás, protže mi sme třeba, to kluci vždicki říkali, mi přijedeme hrozňe brzó, protože taita parta klukú (ž)dicki si vimislej ňákou svojí jakobi písňičku, kerou nám spívaj potom, že neříkaj to klasickí „hodi hodi“, ale prosťe dicki vimislej ňecó a, a jako je to hrozná sranda, prože voňi u toho maj rúzní blbiŋki a teť tam maj vobrofskej trombón á kitarí a maj to jako vždicki strašňe heski vimišlení. No a voňi vobjížďeli hrozňe moc hodňe holek, protže jim bilo líto ňekerou vinechat a jezďili třea aš na Slovenskó a tó, prže uplňe nepochopitelní pro nás. A voňi ždicki říkali „No mi přijedeme hrozňe brzo, protože abi sme to fšechno sťihli.“ No á, tak mi sme zamozřejmňe úplňe vistresovaní, vždicki třea uš vod*

púl šestí bili vzhúru, jo, á čekali sme, že, žé teda ňegdo přijedé a teť prsťe mi sme mňeli rozestavjení po celím baráku a veŋkú a na zahraďe fšude sme mňeli rozstavjení rúzní vodi a prosťe ňeco čím bisme je mohli polejt a prosťe písek a teť rúzní peří a voňafki a tohleto a že jim zase jako pamalujeme auta, jo, a takhlen. No á, jo á...voňi pak vječinou se stalo, že přijeli třea aš f pjet vodpoledné a bilo to uplňe šílení, prže mi celej ten den sme bili vistresovaní, že prosťe nás ňegde načapou nepřipravení, a že nás prsťe visekaj hnetka tam u dveří nebo prosťe ňegde f baráku, a to mi sme nechťeli. No á, tak kolikrát sme to ďelali i tak, že prosťe sme mňeli fakt službi a jakobi sme skoumali, jestli nejedou ňáki zvláštňí auta za sebou, jo, že sme vždicki říkali „Tíjo tadito brzďi!“ a úplňe sme uťikali to hnetka říct dál a ať sme jako připravení, á tak vječinou to bilo takoví jako, že sme to vodhadli, že sme dicki bili připravení a utekli sme a kolikrát sme seďeli i na poli a čekali sme a čekali sme třea čtiři hoďini a pak uš prosťe sme mňeli hlat, žízeň, potřebovali sme na záchot a gdiš vopravdu uš takovádle krize bila, tak ňegdo se musel jít vodhodlat a šel domú a teť najednou uplňe řef a křik a prosťe teť fšichňi na tom poli uplňe jako si uvjedomili, že je jako ňeco špatňe, že sme je přehlídli a že uš tam dávno sou. No a bilo to sranda, vlastňe jenom jednou jeďiŋkrát nás načapali dva kluci, kerí pozďejc šli do semináře, na faráře šli, a tosme uš, to už bilo vopraudu vodpoledne, to bilo já nevim púl šestí a vlastňe ta hlavňí parta uš u nás bili, tak mi sme to takňák uš prosťe nebrali a holkí, ségri se učili a já sem tam taki ňeco ďála s mamkou f pokojíčku. A já mám hnetka pokojíček a sou tam dveře na chodbu, a najednou se vodevřeli ti dveře na chodbu a teť tam stáli ti dva kluci a mi sme vubec nechápali, jak se dostali dovňitř, protže ten barák bil zamčenej fšude. No, a teď já sem začala, že jo, hrozňe křičet, teď sem uťikala na balkón a teť ségri uš nemňeli kam utíct, tak prosťe vlezli do skříňe, lezli uplňe na skříň nahoru a prosťe to jako nešlo, že jo, tak ti kluci samozřejmňe nás hnetka vivprášili a mi sme se jim chťeli ňáko pomsťít, aspoň jim třeá prosťe povjesit boti na zahradú, na strom nebo ňeco, a mi sme ti boti nemohli najít, prosťe vúbec. No a pak nakonec sme teda jako, voňi u nás jako hoďinu seďeli, tak sme tak povídali a jako řešili sme, jak se teda dostali dovňitř, tak voňi řekli, že viviklali jedni takoví dveřé do takovej kúlňički, a že ťím se dostali k nám domú , a že boti si schovali do botňíkú, abisme jim je jako nevzali á nepovjesili je právje na ten strom, protože vjeďeli že gdibi to takhle neuďelali, tag že je to určiťe potká. Tagže to bilo asi jenom jednou jeďiŋkrát, kdi nás takle ti kluci vipekli, ale to mi sme s toho zas jako nebili zas tak špatní, protože sme vjeďeli, že to jako bili jejich posledňí Velikonoce, tagže voňi bili hrozňe ráďi, že nás takle vipekli, a že nás konečňe dostali..

Druhá promluva

(...) (18:15) *Dokonce sme mňeli ve středu schúzi bitu, a tam sem, tam sem si uš sem si sepsala fšechni bodi, kerí chci zmíňit jo, tagže sem tam přesňe lidem ukázala, jak maj vidrbat dřes, jak maj umejt záchot, sem jim tam popisovala, že musej vzit šťetku a tak, no prosťe sranda* (S kým teď bydlíš vlastně?) *Bidlim s Maruškou a Domem, ti sou pořádní, pak bidlim se sloveŋkou a Nikčou, ti bidlej v tom druhim pokoji, tak ti sou neporání holki, nebo tag hlavňe ta sloveŋka, ta Nikča skoro nejí, tagže ta se tam jenom učí a seďí, prosťe jako. A pak já s Anitou, tag mi sme docela pořání, nebo já si misim, že já tam furt jako ňeco uklízim. Maruška je pořáná,ale neuďelá práci navíc a to já zas to mňe irituje, tagže já tam po fšech jakobi proste to nádobí ukliďim a to. Ale mňe to i na jednu stranu baví, ale uš mi to příde tak nefér, že nechci bi na to ti lidi jakobi zvikali. No, a Anita ta je pořáná, opčas tam ňeco nechá, ale taki je f pohode. No tag sme uďáli, jo a ješte tam je Leŋka Petrusová, ta co hrála v Novim zboží na basu mislim* (Na housle hrála ne?)*Na housle taki hraje, ale hodňe hrála i na basu, si mislim.* (Já si pamatuju, že se mnou chodila na housle.) *Nó Leŋka a je strašňe hodná, to je skvjelá holka, ale nakonec se nás sešlo jenom pjet a Nikča, kerá se teť pořát jenom učí tam nemohla zústat deset minut, to pro ní bila moc dlouhá doba a gdiš tam přišla, tak celou domu vzdichala, protže ji je blbje, protže vona nejí žejo, protže se učí, vona ždicki tagle má...(*6:28)...(15:15) *Panoj docentovi sem teď mimochodem psala meil, protože mi dal za úkol, ať se mu ozvu až najdu práci.*